Brieven aan Elckerlyc

J. van den Wijngaerdt

bron
J. van den Wijngaerdt, *Brieven aan Elckerlyc*. Tijl, Antwerpen 1947

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/hall005brie02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

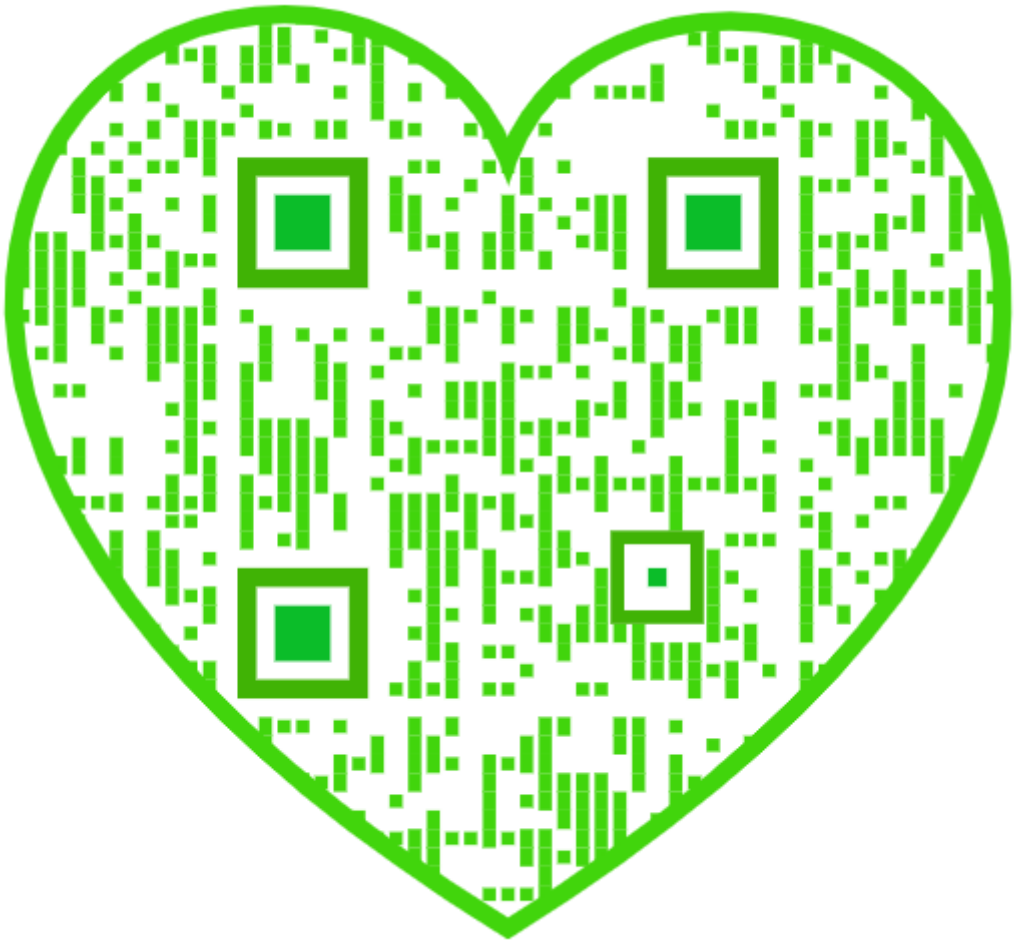

Een brief over de eenzaamheid

Goede vriend,

Uit uw omvangrijke brief heb ik één ding onthouden: op de ouderdom waarop vrijwel ieder die niet wegens priester- of kloosterroeping gebonden is aan het celibaat of om een andere reden ongehuwd bleef, eraan denkt zich een vrouw te kiezen, zijt gij midden uw vele kameraden en uw arbeid eenzaam gebleven, en er zijn uren waarop deze eenzaamheid u drukt. Het is in dit gevoel van diepe vereenzaming dat ge mij schreeft, en uzelf afvroegt hoe het komt dat gij die meer dan iemand anders nood hebt aan begrip en medeleven, gedwongen zijt te leven in een eenzaamheid die, naar ge mij schrijft, soms harder wegen kan dan het voor een man mogelijk is te dragen. Ik zou u kunnen antwoorden met de klassieke, voor de hand liggende raad: zoek u een vrouw! Ik zal me echter wijselijk onthouden u zulke raad te geven, want dit ware een al te simplistische oplossing voor een probleem dat allicht diepere gronden heeft dan de nood aan een vrouw. Als de oplossing dààr lag zoudt ge die overigens reeds lang tot de uwe gemaakt hebben. En verder weten we beiden voldoende dat vele mannen en vrouwen ook in het huwelijk eenzaam gebleven zijn.

Er kunnen dus, behalve levensomstandigheden, ook in de ziel van de mens elementen

aanwezig zijn die hem tot een eenzame maken midden de drukte van het volle leven. Met andere woorden: eenzaamheid kan, behalve een kwestie van omstandigheden, ook een kwestie zijn van natuur en temperament. In het eerste geval kunnen gewijzigde omstandigheden een afdoend geneesmiddel zijn, doch het is, vermoed ik, het tweede geval dat ons dient bezig te houden. De eenzaamheid waarover gij me schrijft is namelijk niet van zodanige aard dat ze haar beslag kan krijgen door kunstmatige afleidingen of door de drukte van luidruchtig gezelschap.

Misschien verwondert het u wanneer ik als mijn bevinding uit de omgang met allerlei mensen durf bevestigen, dat bijna ieder bewust levend mens in de grond van zijn hart een eenzame is, hoezeer de eenzaamheid ons meestal ook beangstigt. Liefde en vriendschap, arbeid en reizen, een houding van ongenaakbaarheid of jovialiteit, lectuur en amusementsleven zijn in vele gevallen slechts wapens waarmee de mens de eenzaamheid binnen zich bestrijdt. En naarmate hij meer bewust leeft, drukt de eenzaamheid hem ook zwaarder, en ervaart hij dat het gezelschap der mensen, en dus ook hetgeen men pleegt vriendschap te noemen, in de meeste gevallen enkel een surrogaat is dat de ziel bijna altijd ledig laat.

Welk is de grond van de eenzaamheid

waarin zovelen van ons leven? vraagt ge me. Mijn vriend, de mensenziel is zo merkwaardig gecompliceerd en de meest gewoon lijkende verschijnsels hebben dikwijls zulke verre oorzaken, dat ik geen algemeen antwoord op deze vraag weet. Misschien kan de eenzaamheid het gevolg zijn van trots en overmatig zelfbewustzijn, van een melancholisch temperament of van een ingeboren onsociale geest. Mogelijk is ze eenvoudig de uitdrukking van een individualistische levenshouding, van een àl te eenzijdige oriëntering naar arbeid of studie, van het bewustzijn der ledigheid en der onbelangrijkheid van vele idealen en leuzen waarmee anderen hun leven trachten te vullen, van smartelijke désillusies waarvoor de nodige kracht of wil ontbrak om ze te boven te komen, van innerlijke stuurloosheid of een of andere morele schok. Doch ik geloof dat in de grond ieder mens sedert de zesde scheppingsdag een eenzame is. Eenzaamheid is om zo te zeggen zijn natuurlijke toestand, hoewel hij merkwaardig genoeg meestal niet opgewassen is tegen het martelend gevoel van eenzaamheid. De meesten worstelen gans hun leven tegen deze angst met de hulp van lectuur, toerisme, gezelschapsleven en allerlei ontspanningen, met het vaag besef dat ze anders aan de eenzaamheid zouden ten gronde gaan. Zelfs het huwelijk is in vele gevallen niets anders dan een ont-

vluchtingspoging uit de eenzaamheid, en dit is, denk ik, mede een der oorzaken waarom vele huwelijken een mislukking geworden zijn. Er zijn echter grote, sterke geesten die meer dan anderen gedoemd zijn gans hun leven werkelijk en bewust eenzaam te blijven, voor wie zelfs de eenzaamheid de natuurlijke voorwaarde is om te kunnen denken en arbeiden. Ook voor hen is de eenzaamheid verbonden met diepe smart, doch het is uit deze twee elementen dat diepe gedachten en grote kunstwerken meestal gegroeid zijn, en in die zin zijn smart en eenzaamheid de grond en de toets van elke grote kunst. Geloof dus niet dat uw toestand een uitzondering is: wie bewust leeft, leeft eenzaam. Alleen de oppervlakkigen heten zich gelukkig, en de diepste zin van het leven is altijd lijden. Sedert God het woord sprak: ‘Het is voor de mens niet goed dat hij alleen is!’ weten we overigens dat reeds in het aards paradijs de mens te worstelen had met de eenzaamheid.

Uit de literatuurgeschiedenis weten we dat de mens eigenlijk pas in de jaren der Romantiek zich bewust werd van zijn eenzaamheid, en deze verhief tot een dichterlijk thema en tot een soort levenshouding. Deze eenzaamheid zouden we ‘melancholie’ kunnen noemen, en het zijn deze soort mensen waarover Dante het had toen hij in zijn ‘Inferno’ onderaan in het

sombere moeras degenen verbande die zich door hun gewilde zwaarmoedigheid vergrepen aan het leven; die ‘melancholisch waren in de zoete lucht’ en gedurig berouwvol herhalen: ‘Tristi fummo nell' aere dolce, che dal sol s'allegra’. In die jaren had de middeleeuwse naar God gekeerde mens de ontdekkingstocht naar een juiste verhouding tegenover de natuur en zijn medemens nog niet ingezet; het is pas sedert het Calvinisme en de Renaissance dat de mens het gevoelen ondergaat van zijn verlatenheid, nadat zijn kritische geest en het opkomend Rationalisme zijn verhouding tegenover God en de bovenzinnelijke wereld had leren zien als een probleem. Herinner u hoe de grote ontdekkingen op gebied der wetenschap, de nieuwe wijsgerige stelsels die deels gebouwd waren op een koel rationalisme of een hartstochtelijk doch gedésoriënteerd heimwee naar het bovenzinnelijke, een ganse literatuur hebben doen ontstaan die gebouwd was op het bewustzijn der volstrekte eenzaamheid waarin de mensenziel opgesloten zit, zodra ze zich losgeworsteld heeft van haar natuurlijke voedingsbodem die God is, terwijl het Calvinisme bovendien nog sterker de nadruk legde op het schuldbewustzijn en dus de verwijdering van God. Een boek als ‘Le grand Meaulnes’ van Alain-Fournier, de dood- en droomvizioenen

van Novalis, de hartstocht van Kleist, de honger van Brentano, het sprookjesland Utopeia van Uhland en de droomfantasieën van Eichendorf, de ijle verlangens en het zich in het eindeloze verliezen van Chateaubriand en Lamartine, de angst van de Musset en het afgrondsgevoelen van de Vigny, - gans deze romantische literatuur waarvan men soms beweerd heeft dat ze enkel literaire pose zou zijn, is gegroeid uit het bewustzijn van de grondeloze eenzaamheid waarin de mens gedoemd scheen te leven. Misschien ook uit de drang om zich in deze eenzaamheid te vermeien als in een behagelijk poëtisch element, hetwelk de dichter de zoete pijn bijbracht waarin de romantische geesten van die jaren zich met voorliefde koesterden, of waaruit ze trachtten weg te vluchten in een wereld welke ze opbouwden uit droom, hartstocht en verlangens. De eenzaamheid was voor de dichter der negentiende eeuw, die meer dan in gelijk welke andere eeuw een grote invloed had op zijn tijdgenoten, tegelijk een genot en een doem. En meer dan wij het weten of willen erkennen staat de hedentijdse mens nog altijd zeer sterk onder de invloed der romantische levensbeschouwing.

Vergis ik me, mijn vriend, wanneer ik geloof dat de zoete poëtische vertedering van het vorig geslacht over de eenzame mensenziel, thans verworden is tot een scherpe, bittere en

pijnlijke realiteit? Het is namelijk zó dat al wat deze dagen rondom ons gebeurt ook de mens die het minst tot melancholie geneigd is, tot een eenzame maakt in een wereld die verscheurd wordt door angst en onrust, door pessimisme en ongeloof. De chaos en de verwarring in de huidige geestelijke en morele wereldstructuur, en de stuurloosheid van de hedentijdse mens die de ineenstorting beleefde van vele dingen waaraan hij hartstochtelijk geloofde, heeft het bekende beeld van Herman Hesse doen ontstaan over de eenzame prairiewolf, die over en weer gejaagd over de angstwekkende steppe, zijn angst en verlatenheid uitschreit naar de hemel. Dit beeld is thans voor het huidige geslacht geen literaire phrase meer, doch een pijnlijke realiteit. Zijn eenzaamheidsgevoelen is echter in de grond niets anders dan heimwee naar het irrationele, in een tijd dat de ratio het leven beheerst. Zie overigens slechts rondom u: heeft niet alles wat zich thans in het wereldgebeuren voltrekt de bewust-levende mens stilaan geleerd sceptisch te staan tegenover de aloude leuzen en burgerlijke idealen waarmee de vorige geslachten opgevoed werden? Een wolk van pessimisme omgeeft ons, en het ongeloof aan de oude slagwoorden als: beschaving, verbroedering der volkeren, een rechtvaardige ordening der wereld, de uiteindelijke goedheid

van de mens, algemene ontwikkeling, philantropie, waarvoor men de vorige geslachten nog kon warm maken, groeit met de dag. Het existentialisme, het modeverschijnsel van deze jaren, heeft geen andere grond. De ineenstorting dezer schijnidealen die voor velen een houvast waren en waarmee ze hun leven inhoud trachtten te geven, heeft velen zich doen terugtrekken in een gedésillusioneerde apathie, en hen meteen afgesneden van de steun en de sympathie, de vriendschap en het innig levenskontakt met degenen die hen na dienden te staan, dikwijls zelfs met hun ouders. Vijftien jaar geleden sprak de Duitse rijkskanselier Brüning reeds over de geestelijke nood van de jeugd in zijn land die, tengevolge van de toenmalige gebeurtenissen en verhoudingen, het geloof aan een eerlijke en rechtvaardige wereldordening begon te verliezen. Het is hard helemaal zonder idealen te leven, maar het is nog harder zijn geloof aan de idealen zijner jeugd geleidelijk te voelen wegbrokkelen. Wie echter niet, al is het slechts een geringe dosis, geloof in de mens en in het leven gered heeft uit de inzinking die onvermijdelijk het gevolg is der ontgoocheling, is een verloren man.

Een andere oorzaak van het eenzaamheidsgevoelen bij de hedentijdse mens is de geestelijke ledigheid en de onrust die zovelen onder

ons kwellen. De specialisatie in de wetenschap waartoe in de huidige omstandigheden, de studie en het beroep de mens en vooral de jeugd van uw jaren aan de universiteit dwingen, de analyse in het denkleven die de geest à priori gedreven heeft tot een critische houding tegenover elk levensverschijnsel en elke geestelijke of intellectuele stroming; die velen onder ons gemaakt heeft tot principiële pessimisten en tot ontwortelden aan de natuurlijke voedingsbodem van een gezond denk- en gevoelsleven; die ons de vraag: 'waarom?' tot kwellens toe heeft leren stellen; die ons trots en zelfgenoegzaam, critisch en intellectualistisch gemaakt heeft, zijn mede oorzaken van de huidige vereenzaming. Wij allen, de jongeren haast nog meer dan de ouderen van mijn geslacht, hebben geleidelijk geleerd niets meer te geloven en te aanvaarden, niets meer met overgave te bewonderen, van niemand meer onvoorwaardelijk iets goeds te geloven zonder er een bijbedoeling bij te vermoeden, niemand meer kritiekloos lief te hebben. Achter alles wat licht is vermoeden we iets donkers, achter elk edel gebaar een opzet, achter alles wat lieflijk is bedrog, achter elke edelmoedigheid berekening, en het vreselijke is dat dit inderdaad ook dikwijls werkelijk het geval is. Het is een dergelijke verhouding en het zijn dergelijke ervaringen die de mens van deze tijd

bitter en hard gemaakt hebben. De mens is echter zó dat hij volledig iets wil aanvaarden en volledig in iemand wil geloven, of hij wordt een scepticus en een eenzame. Ondanks zijn neiging tot kritiek en reserve verlangt namelijk ieder mens klaarheid, licht en geloof te bezitten. Inderdaad: trots en kritiek verdorren en vereenzamen de mens en brengen zelfs de sterkste natuur ten onder. Er is een tijd geweest, mijn vriend, waarin men geloofde dat veel weten en het oplossen van vele problemen de mens uit de ban der vereenzaming zou verlossen, zoals men geloofde dat kranten, radio en gemakkelijker verkeersvoorwaarden de mensen dichter tot elkaar zouden brengen. Doch sedert vele vragen hun antwoord kregen en vele problemen opgelost werden, is de mens nog eenzamer geworden, - evenals het gemakkelijker verkeer de mensen door het nauwer kontakt met elkaars gebreken zich nog meer aan elkaar leerde ergeren. Wie veel weet en kent, mijn vriend, is vaak het eenzaamst. De mensenziel is namelijk zó gemaakt dat ze ondanks haar heimwee naar licht en klaarheid, ook nood heeft aan geheimen en onopgeloste vragen, want het leven wordt nog steeds beheerst door talloze mysteries. In die orde van gedachten zou ik kunnen bevestigen dat de diepste grond van de eenzaamheid bij de bewust-levende mens niets anders is dan de

honger van zijn wezen naar het oneindige, naar iets volmaakts of iets dat het volmaakte in onze ogen nabij komt, de schreeuw zijner ziel naar God. Teruggeleid op een menselijk plan betekent dit, mijn vriend, dat de mens in zijn onbewust speuren naar iemand die de kwaliteiten in zich verwezenlijkt welke de elementen zijn van een ideaal type, onvermijdelijk vroeg of laat ontgoocheld wordt, en vandaar uit, zo hij zich niet in acht neemt, noodzakelijk opnieuw vervalt in een bitter gevoel van vereenzaming.

En toch is op het menselijk plan de enige raad welke men iemand die in uw geval verkeert kan geven: zorg dat ge een vriend hebt. Eenzaamheid houdt namelijk in vele gevallen nauw verband met vriendschap. Zoek geen vriend, doch zet uw hart open voor wie uw vriendschap waard is. Verwacht echter niet te veel van de vriendschap die u aan iemand binden kan; dit wil zeggen: verwacht van haar niet méér dan ze geven kan. Wie te veel van haar verwacht zal noodzakelijk vroeg of laat ontgoocheld worden, zoniet door zijn vriend zelf, dan door de omstandigheden die er zich vaak tegen verzetten dat de harmonische verhouding tussen twee vrienden duren blijft, wanneer ze beiden of een van hen tot het bewustzijn gekomen zijn van hun eigen onvolkomenheid of deze van de andere. Want een

der twee zal noodzakelijk meer geven dan de andere, en dus ook meer verwachten dan de andere geven kan.

En ten slotte, mijn vriend, geloof dat de eenzaamheid een natuurlijke verhouding is waarin de bewust-levende mens gedwongen is zijn leven te voltrekken. Wie vele désillusies onderging wendde zich telkens opnieuw tot de eenzaamheid en tot God. Ik weet best, vriend, dat woorden gemakkelijk zijn om te spreken en te schrijven, en hoe moeizaam het hart soms de wegen volgt die het verstand aanvaardt. Het gaat reeds zo moeilijk op mijn jaren, wanneer talloze ontgoochelingen de mens het besef dienden bijgebracht te hebben der vele dingen die ledig en ijdel en der schaarse dingen die belangrijk en waardevol zijn.

En ten slotte voltrekt zich ons leven toch te midden der mensen, en is uiteindelijk alles wat we doen afgestemd op de gemeenschap met onze evenmens. Er zijn er echter die veroordeeld zijn te leven in de eenzaamheid midden de drukte der duizenden. Het is een voorrecht een eenzaam man te kunnen, en een doem het te moeten zijn. Draag het, indien het voor uw werk of voor uw ziel noodzakelijk is. Let er op dat uw eenzaamheid geen schuwheid, geen trots of zelfverheffing wordt. Ook wie innerlijk buiten het druk verkeer der mensen leeft kan voor anderen leven; hij kan in elk geval met

God leven, want de eenzame is meer dan iemand anders op God aangewezen. Leert het geloof niet dat Hij de grote gedurige Aanwezigheid is, die op werkelijke wijze de pijn der eenzaamheid van de mens voor het grootste deel heeft weggenomen? Zijn aanwezigheid is namelijk niet enkel het produkt van een inspanning van ons verstand en onze verbeelding. Want de genade die niets anders is dan het blijmoedig lichtend leven van de Drieëenheid in ons, is volgens de leer der Kerk een werkelijkheid. Ik herhaal mijn vriend, mede tot mijn eigen verontschuldiging, dat de afstand van het gemakkelijk woord naar de daad en de beleving vaak zo groot is, maar ik kan tot slot van deze lange brief enkel dit zeggen: laten we trachten binnen te gaan in Gods aanwezigheid.

Aldus, leef met God.

Vaarwel, mijn vriend!

Een brief over de vriendschap

Goede vriend,

Ik heb met aandacht en belangstelling uw antwoord op mijn vorige brief gelezen; vooral hetgeen ge mij schrijft in verband met mijn bedenkingen over de vriendschap. Ge schrijft dat ge gelooft dat een waarachtig vriend in uw ogen een buitengewoon kostbaar iets is, waarvan het bezit ons blijmoedig zou helpen heenstappen over het gemis aan vele andere dingen waarmee de meeste mensen hun leven kleur en vreugde trachten bij te brengen. Ge haalt in uw brief de uitspraak aan van Sallustius welke in de Latijnse grammatica van uw collegetijd als voorbeeld werd aangehaald van een of andere moeilijke zinswending uit de Latijnse syntaxis: ‘Idem veile atque idem nolle, ea demum firma amicitia est - eenzelfde zaak verlangen en verwerpen is tenslotte het kenteken van waarachtige vriendschap’. En ge vraagt me of deze overeenstemming van opvattingen en gevoelens inderdaad beslissend is om een vriend te herkennen onder vele kameraden. Ten slotte zinspeelt ge er op dat een ernstige ontgoocheling op stuk van vriendschap u niet gespaard werd.

Ik denk, mijn waarde vriend, dat vriendschap een kameraadschap van hoger orde is, en de vriend een betere kameraad onder velen. Doch vriendschap kan ook méér zijn: een soort wan-

derbare, geheimzinnige bond tussen twee gelijkgestemde mensen die eender denken en eender voelen, die elkaar zonder beperking vertrouwen, die bereid zijn voor elkaar alles te doen wat de andere nuttig, nodig of aangenaam kan zijn, die een voldoende verwantschap in hun wezen, gedachten, verlangens en levensopvattingen hebben, en spontaan voelen en beseffen dat ze bij elkaar horen. Vrienden vullen elkaar aan; de ene heeft altijd iets wat aan de andere ontbreekt; ze voelen dat ze bij elkaar horen, leder geeft en ieder ontvangt, ook zonder dat ze het gevoelen hebben iets weg te schenken of dankbaar te moeten zijn voor wat ze ontvangen hebben. In dit geval is de vriendschap een der hoogste en zuiverste menselijke vermogens, en tevens een der zeldzaamste, wegens de zeldzaamheid van gelijk afgestemde zielen. Misschien betekent het bezit van een waarachtige vriend inderdaad zoals ge me schrijft de hoogste vreugde denkbaar in het leven van de mens, en is het de bitterste ervaring welke men kan ondergaan een werkelijke vriend te verliezen. En in die zin is de bewering van een frans auteur waar, dat een goed vriend een gevaarlijk iets is: wanneer men hem namelijk verliest, verliest men al te veel. ‘Je crains les douceurs de l'amitié’ schreef Fénelon in dezelfde orde van gedachten.

De werkelijk hoogstaande mensen, mijn vriend, zijn uiterst zeldzaam, en deze zeldzaamheid is een schande voor het menselijk geslacht. De beste vriend welke iemand zich wensen kan is altijd een goed, edel mens, want zonder deze kwaliteiten is geen waarachtige vriendschap mogelijk, en er is ten slotte niets sympathieker dan innerlijke goedheid, zodat niets de liefde der mensen meer tot zich trekt dan zij. Onbewust zoekt de mens rondom zich een type dat beantwoordt aan een zedelijk ideaal hetwelk hij zich gesteld heeft en waarnaar hij zich kan oriënteren; en daar de vriendschap, in tegenstelling met de liefde, het voorwerp harer sympathie enkel geestelijk kan bezitten, verlangt men van zijn vriend dat hij de geestelijke kwaliteiten: eerlijkheid, openhartigheid, belangloosheid, geest, medegevoelen, trouw, adel, goedheid des harten, evenwichtigheid en waarachtigheid in hoge mate zou bezitten, meer zelfs en vóóral meer dan hijzelf, want hoe meer hij zelf deze hoedanigheden ontbeert, des te meer verlangt hij ze in zijn vriend te vinden.

Dikwijls verwart men kameraadschap met vriendschap, en nochtans is er een groot onderscheid tussen beide. Ik geloof dat men vele kameraden kan hebben, doch slechts één vriend. De oppervlakkige, gevoelige, mededeelzame en beminnelijke vriend-van-iedereen

is gewoonlijk de kameraad van velen, doch de vriend van niemand. Hij is de gezel voor de goede, zonnige dagen, doch wanneer het iemand niet goed gaat, en hij rondom zich iemand zoekt die hij deelgenoot kan maken van zijn leed, van zijn verrukking, van zijn zorgen, zelfs van de dingen die hem tot schande zijn, zal hij zeker niet een kameraad in vertrouwen nemen; in die uren heeft hij iemand nodig die bereid is zich geheel en zonder reserve aan hem te geven. Op zulk ogenblik beseft men pas welke ontzaglijke eisen gesteld worden aan een vriend. Spontane vriendschap tussen twee kinderen kan zo ontroerend mooi zijn omdat ze volledig is en zonder berekening, en niets te verbergen heeft; ze geeft alles en neemt alles zonder rekenen of tellen, en zonder te bedenken of er iets voor zich overblijft.

Kameraden hebben een zekere overeenstemming in hun opvattingen, gevoelens, idealen, smaak en neigingen; iets dat moeilijk om te bepalen is - dikwijls zijn het slechts toevalligheden als: gemeenschappelijke belangen, werkkring, beroep, woonplaats of behoeften - brengt hen bij elkaar, maar zodra deze gemeenschappelijke neigingen, gebuurschap of belangen ophouden, vervalt ook meestal het gevoel van kameraadschappelijkheid. Kameraadschap gaat niet diep, eist niet veel en geeft niet veel; voor een kameraad is men

meestal niet geneigd meer te doen dan men voor zichzelf doet; men meet zijn eigen welwillendheid aan deze die hij tegenover ons betoont; men schat een kameraad niet hoger dan men zichzelf schat, en wanneer men een kameraad verliest weegt het verdriet om dit verlies slechts zolang tot een andere zijn plaats heeft ingenomen. Kameraadschap is hartelijk, blijmoedig, vertrouwd, vlot, openhartig en mededeelzaam in de rijke uren; ze laat zich verdelen over velen; ze vraagt weinig en is daarom niet genoopt zelf veel te geven; ze is niet kritisch en daardoor niet vatbaar voor smartelijke désilluzies.

Meestal echter openbaart zich de waarachtige, zuivere, diepe vriendschap pas in de volle mannenjaren, wanneer het leven de man de pijnlijke ontgoochelingen of de eenzaamheid bijgebracht heeft die hem doen verlangen naar een vriend. Er moet echter ontzaglijk veel gebeuren eer twee mannen werkelijk vrienden kunnen worden. Meestal is het zó dat de liefde tot de vrouw de man reeds tijdens zijn rijpe jongelingsjaren in de ban van haar verrukkingen houdt, en in die jaren dringt dit gevoelen zich zo dwingend en allesoverheersend op aan de jonge man, dat hij geen nood voelt aan vriendschap, of de vriend die hij bezit gemakkelijk prijs geeft voor de vrouw die geheel zijn wezen op een heftige, dwingende wijze in bezit ge-

nomen heeft. In de meeste gevallen is de band dier liefde zo strak en allesomvattend dat ze geen ruimte laat voor andere genegenheden, doch er zijn er velen die, zodra het heftig vuur der passie verstild is tot een rustig bezit, zich opnieuw bewust worden van de wonderbare kracht en de rust welke het bezit van een vriend kan schenken. In die jaren nu kan ook iemand die hartstochtelijk lief heeft zich nog met overgave hechten aan een vriend, omdat beide genegenheden tot een verschillende orde behoren.

Liefde, mijn vriend, is heftig, dynamisch en bewogen; ze uit zich, vooral aanvankelijk, op hartstochtelijke wijze; ze eist veel en wil zelfs volledig en uitsluitelijk bezitten. Dikwijls aarzelt ze niet om dwang te gebruiken, ondanks de eeuwenoude ervaring dat degenen die men wil dwingen lief te hebben, vaak haten. Liefde zoekt bevrediging in het bezit, doch telkens opnieuw ondervindt men dat ze niet geheel te bevredigen is, en wanneer ze verzadigd is blijft dikwijls slechts een pijnlijk gevoel van onvoldaanheid. Door haar ondergaat de mens de opperste vreugde en zaligheid welke een sterveling kan genieten, en dit is de reden waarom zij sedert het begin der tijden de inspiratiebron geweest is van de hoogste poëzie. Dikwijls echter wekt ze een kwellende onrust en een uitzinnig, niet te bevredigen verlangen, dat zelfs

niet kan gestild worden door het bezit, want nooit kan dit bezit volledig zijn. Wie lief heeft wordt vaak plots bewust van de eenzaamheid waarin hij leeft. Vaak neemt de liefde veel en geeft ze weinig terug, zonder te merken hoe egoïstisch ze handelt. Dikwijls is ze naijverig en zelfs hard voor de beminde, en soms zelfs is de neiging tot pijnigen en kwellen een symptoom der liefde die gericht is naar lust en zinnelijke begeerte. Waarachtige liefde begrijpt en schenkt zichzelf weg; ze is zachtmoedig en mild; ze bewondert en verlangt hartstochtelijk zich te geven aan de geliefde. Ze is bereid de ogen te sluiten voor vele tekorten en gebreken, ook in de ogenblikken waarop de ziel bewust is van deze tekorten, doch deze verblindheid belet niet op bittere en pijnlijke wijze aan te voelen wanneer de geliefde innerlijk tekort schiet in het beantwoorden der liefde. En toch ondergaat degene die liefheeft de hoogste verrukking die het de mens gegund werd deelachtig te worden, en is hij bereid ook de zwaarste offers te aanvaarden, vaak zelfs zijn eer te offeren of afstand te doen van zijn eigen wezen, als prijs voor de blijmoedige zekerheid dat wie hij liefheeft hem volledig toebehoort. Niemand begrijpt deze zelfvernedering, ook hijzelf niet, en het is dikwijls zó, dat zijn omgeving zich verwonderd afvraagt welk onbegrijpelijk ge-

heim deze twee zielen zo intens aan elkaar binden kan. Want het is lang niet altijd het geval dat beiden op elkaar afgestemd zijn, en dit is meestal mede de oorzaak dat de liefde ophoudt zodra een der geliefden tot dit bewustzijn komt. De liefde maakt de mens vaak tot een dwaas en een uitzinnige in de ogen der anderen, en inderdaad is de dwang welke ze de mens doet ondergaan soms zo sterk, dat ze hem dwingt tot daden waartegen hij zich anders met geheel zijn wezen zou verzetten, en die hem vaak zijn leven lang tot schande zijn. Aldus is de liefde dikwijls tegelijk verantwoordelijk voor de ontstellendste eerloosheden, en voor de edelste daden welke de mens ooit verwezenlijkt heeft. Zo sterk is haar ingrijpen in het leven en in de ziel van de mens, dat zonder haar het leven voor de meesten zinloos en zonder waarde zou worden; er zijn trouwens weinigen die niet vroeg of laat haar dwang ondergaan, en telkens opnieuw is de mens in die uren geneigd te geloven dat het aards paradijs hem niet geheel ontnomen werd.

Dit tweevoudig aspekt der liefde, mijn vriend, is het gevolg van het tweevoudig wezen der menselijke natuur en van de dubbele eis welke men aan de geliefde stelt. De liefde behoort immers deels tot de physische en deels tot de geestelijke orde; zelden is ze zuiver geestelijk, dikwijls is ze enkel physisch, meestal

verlangt ze tegelijk geestelijk en physisch te bezitten.

De vriendschap daarentegen behoort zuiver tot de geestelijke orde. Ze is rustig en evenwichtig; ze is diep en gespeend van elk tragisch gevoel; ze eist niet veel maar verwacht alles; ze is gesteund op een overeenstemming van voelen, denken en verlangen, niet op begeerte naar bezit. Ze is tevreden met de zekerheid van het wederzijds karakter der vriendschap, en hoofdzakelijk afgestemd op geestelijke kwaliteiten. Ze is bereid de vriendschap te delen zonder naijver; ze is kritisch, doch deze kritische houding doet nimmer afbreuk aan de vriendschap; ze erkent tekorten doch beklaagt er zich niet over. Ze is trouw en oprecht, sterk en toch mild, streng als het nodig is en tegelijk barmhartig. Ze prikkelt tot navolging van wat edel is in de vriend, juist omdat ze uitsluitend van morele en geestelijke aard is. Wie slechts van zijn vriend houdt uit eigenliefde, zal hem onafgebroken mistrouwen; zulke vriendschap zal spoedig vermoeien en ontgoochelen en het vermoeden wekken dat men zich vergist heeft. Hij zoekt namelijk niet het betere in zijn vriend, doch is slechts bereid het volmaakte te aanvaarden, en het is een bittere wet dat dit volmaakte ons nooit gegund wordt. Ware vriendschap is bovendien belangloos, en elk verlangen naar baat of profijt is haar ver; ze is

namelijk altijd meer bereid om te geven dan om te ontvangen. Omdat de vriendschap nooit iets eist doch alles verwacht van de vriend, is ze ver verheven boven de kameraadschap die vaak haar oorsprong vindt in zwakheid of nood; ze staat aldus boven het kameraadschappelijk dienstbetoon dat bij anderen wil vinden wat men zelf niet bezit, en bereid is deze dienst te vergoeden met andere weldaden. Waarachtige vriendschap is niet berekend, maar edelmoedig en royaal; ze geeft met volle handen en telt niet of er genoeg voor zichzelf overblijft, en evenmin vreest ze te veel voor een vriend te doen; zelfs komt niet eens bij haar de vraag op of ze niet meer voor de vriend doet dan voor zichzelf, want ook daartoe zou ze bereid zijn. Vriendschap is waar en oprecht en ongeveinsd; er kan geen leugen zijn tussen twee vrienden, want alles wat tussen hen is komt uit het hart. Vriendschap is statisch; ze is meer dan zuiver emotieel; de oorsprong der vriendschap ligt echter meer in het hart dan in het verstand, omdat ze meer het gevolg is van genegenheid en sympathie en de wens goed te zijn voor elkaar. Vriendschap vermoeit nooit; ze is hartelijk en geneigd om goed te zijn, en onverenigbaar met onedele drijfveren. Nooit verlangt of verwacht ze dat hij die men liefheeft in staat zou zijn tot een eerloosheid; men gelooft van hem enkel het

goede zolang hij zelf niet zijn schuld bekent, en daarom is men zelfs bereid hem zijn eigen eerloosheid en schande toe te vertrouwen, ook al verwacht men van hem geen redding. Het delen der hoogste vreugde en der diepste vernedering met hem die men liefheeft is reeds op zichzelf een vreugde en een troost, en de waarachtige vriend zal er zich meer om verheugen of zwaarder gebukt gaan onder uw leed dan gijzelf.

De grondslag van de vriendschap, mijn vriend, is namelijk vóór alles niet zozeer het ondefineerbaar gevoel van wederzijdse sympathie zoals bij de liefde, dan wel het vertrouwen. Zonder dit vertrouwen en deze overeenstemming van verlangens is er geen stabiliteit, en vriendschap is gebouwd op stabiliteit, en op rustig, evenwichtig geloof in de goedheid van de vriend waarop het vertrouwen gebouwd is. Zonder dit vertrouwen tot het uiterste is er aldus geen vriendschap mogelijk, juist omdat vriendschap zich geheel wenst te geven zonder terughouding, en haar basis dus noodzakelijk duurzaamheid dient te zijn, om niet het woord ‘eeuwig’ te gebruiken. Zonder dit vertrouwen en deze eerlijkheid kan geen waarachtige, diepe vriendschap bestaan die bestand is tegen verdachtmakingen en beschuldigingen. Want zelf is ze bestand tegen bekentenissen die haar wel de glans van het on-

gerepte kunnen ontnemen, doch haar nooit kunnen vernietigen, doch integendeel zelfs verstevigen. Wat er ook gebeurt, een vriend verraadt nooit zijn vriend. Daarom herkent men de vriendschap aan haar sterkte, haar mildheid en barmhartigheid, haar begrip en oneindig vertrouwen. ‘Ik beschouw haar, zegde Cicero, na de wijsheid (en de deugd, zouden wij er twee duizend jaar later aan toevoegen) als het mooiste geschenk van de goden aan de mensen’. Wanneer er tussen twee zielen een volmaakt akkoord is betreffende hun inzicht in de geestelijke, morele en stoffelijke dingen des levens, en dit gemeenschappelijk inzicht gepaard gaat met een wederzijdse genegenheid en sympathie, waardering van elkaars hoedanigheden en begrip van elkaars zwakheden, kan men spreken van waarachtige vriendschap. Indien ge een bepaling der vriendschap wenst - hier is ze. Zulke vriendschap is zo hecht dat alles wat de ene overkomt ook de andere overkomt.

Ik weet best, mijn vriend, welke uw bedenking zal zijn bij wat ik hierboven schreef: dat zulke vriendschap een uiterst zeldzaam iets is, en ik geloof dat gij daarin gelijk hebt. Vrienden zijn uiterst zeldzaam, nog altijd zeldzamer dan gij op uw jaren kunt vermoeden. Iemand liefhebben om zijn innerlijke kwaliteiten is niet gemakkelijk. Men moet leren liefhebben, ook

wanneer het gevoelen niets zegt. Wie zich in het bezit van een vriend verheugt is een gelukkig man, en ik wens hem geluk die deze vriendschap bewaart in zijn mannenjaren. Bezit ge zulke vriend, prijs u dan gelukkig en handel niet lichtzinnig met deze vriendschap. Verwacht echter niet alles van uw vriend, ook al is hij bereid zich geheel aan u te geven, wilt ge niet vroeg of laat ontgoocheld worden door de houding of door de onvolkomenheid van uw vriend. Wees zelf steeds bereid om meer te geven dan ge ontvangt. Bedenk dat ieder mens in zijn hart geheime gebieden heeft waartoe hij anderen slechts node toegang geeft, en die hij meestal zelfs in het geheel niet voor anderen wenst te ontsluiten. Vertrouw op de sterkte, op de mildheid, op de goedheid, op de adel en de eerlijkheid van uw vriend, doch wees voor alles zélf sterk en mild, goed en eerlijk tegenover uzelf en uw vriend, en gedraag u tegenover hem als een edelman.

En ten slotte: er zal misschien een dag komen waarop blijken zal dat zelfs deze vriendschap te kort schiet, en niemand kan u de verzekering geven dat de vroegere verhouding eens hersteld zal worden. Laat dus uw vriendschap zó zijn dat ge u in niets hoeft te schamen over de dingen die tussen u beiden geweest zijn, en zorg ervoor dat gij als de grootste uit deze ervaring komt, zodat de andere met heimwee en

verlangen terugdenkt aan de dagen die voorbij zijn. En wees sterk en dapper, want de komende dagen zullen hard zijn. Bedenk dat de ervaring en mensenkennis die bij dit alles uw deel werden overigens zuivere winst zijn, en de herinnering aan de goede dagen der vriendschap zal u een vreugde zijn wanneer de eenzaamheid u drukt, en enkel wanneer gij u iets te verwijten hebt in verband met de wet der vriendschap zal ze u tot bitterheid worden. Sluit u niet op in uw eigen hart, doch weet dat het leven verder leeft en dat herbeginnen een eeuwige wet van het leven is. Schuw elke hardheid en ban elke bittere bedenking uit uw gemoed, want ze zijn de tegenpool van het liefhebben, en het is een bekend gezegde dat polen dicht bij elkaar liggen. Het bewustzijn dat gij uw deel in de vriendschap bijgedragen hebt, en dat de vreugde die het deel is der vrienden u niet onthouden werd, moeten u tot een blijmoedige verheugenis zijn. Misschien is het uw deel eenzaam te moeten blijven; wees dan sterk in de eenzaamheid, want uit haar worden de meeste grote dingen geboren.

Maar ik weet best dat ze een dure prijs eist.

Mijn vriend, ik wens u een sterke, milde, trouwe vriendschap!

Een brief aan een jonge dichter

Mijn waarde jonge dichter,

Uw gedichten die ge mij ter lezing stuurde heb ik met belangstelling gelezen; zo ook de brief die ge bij uw gedichten voegde, en waarin ik op elke regel de spanning merk waarmee gij het antwoord verbeidt op uw vraag, of ik geloof dat ge het heilig vuur van het dichterschap in u draagt. Misschien heeft deze brief nog meer mijn belangstelling gewekt dan uw gedichten, ontdaan als hij is van de fraaie stijl en de verbeeldingen welke noodzakelijk het kunstwerk sieren, en oprecht in de openhartige bekentenis van de moeilijkheden waarmee ge worstelt om het woord te dwingen naar de juiste weergave van de gedachte, en om de moeizame ordening van de gedachten zelf, die zich in een dwarrelende onstuimige chaos opdringen aan uw geest en verbeelding, en zich verdringen aan de poorten van uw hart. Uw gedichten liggen hier naast mij als de vroege frisse bloesem van een jonge plant die naar het licht wil groeien, als de hunkerende kreet van een jonge ziel die de wereld wil omvatten en herscheppen in een lieflijke droom, vol verlangens en diep heimwee naar de wonderen van het leven, dat in uw ogen omstraald is met de nimbus van een heerlijk avontuur vol durf en grootheid en kracht; een leven zoals voordezen nog nimmer een mens een geleefd heeft, en dat

het ùwe zijn zal. Vergun me dat ik me liever niet uitspreek over de letterkundige waarde van deze gedichten, mijn waarde vriend, afwisselend zonnig en blijmoedig en vol geloof en levensdrift als ze zijn, met enkele donkere twijfels en een diep heimwee en verlangen, waarin ik de klank herken der woorden waarmee elk jong dichter sedert de zesde scheppingsdag zijn eerste regels schikte tot een bloeiende gedachte die tegelijk een verlangen was en een verwachting. Aarzelend zijn ze, en tegelijk vol overmoed als alles wat nieuw en jong is, en daarom fris en gaaf en zuiver, en gespeend van trots en zelfgenoegzaamheid en van pijnlijke zelfkwelling om de uiterste schakering van het woord, en van het beurse gevoelen van verzadiging; nieuw en helder als een sneeuwlandschap en stralend van geloof in de komende dingen als een zonnige Junimorgen. Het is voor de man tegelijk een vreugde en een pijn dergelijke gedichten te lezen die hem met een ruk terugwerpen naar de dagen zijner eigen jeugd, en hem de worsteling te binnen roepen om de dingen die hij naderhand zo lichtzinnig prijs gaf. Ik zal dus uw gedichten niet beoordelen naar hun letterkundige waarde, mijn jonge onbekende dichter. Van oneindig meer belang dan te weten of de goden in uw hart de lamp ontstoken hebben die de mens tot een kunstenaar maken, en in hoever uit uw

probeersels duidelijk kan worden wat deze reeds waard zijn, is immers de vraag wat gij thans reeds z i j t . Want aan de aanvang van het dichterschap, mijn waarde vriend, staat oneindig meer het zijn dan het kunnen. Misschien is het inderdaad belangrijk te weten of iemand die zijn eerste gedichten schrijft het heilig vuur in zich heeft dat de man tot een kunstenaar stempelt, doch mijn inziens is de vraag nog belangrijker hoe hij het voorrecht van het dichterschap aanwendt.

Het is een axioma, vast te stellen dat het doel van elk kunstenaarschap is: schoonheid scheppen. Zonder haar is immers geen kunst mogelijk, ook al spannen sommigen zich in om het anders te doen lijken, en al trachten ze ons te overtuigen dat het lelijke, het decadente, het verwordene eveneens belangwekkende schoonheidsobjecten kunnen zijn, krachtens de theorie van de zogenaamde realiteit der dingen, en nog meer krachtens de eisen van een ziekelijk en levensmoe snobisme. In ieder mens leeft het verlangen naar schoonheid, doch slechts in enkelen heeft God het ondefinieerbaar mysterieus element gelegd dat de man de kracht geeft om schoonheid te scheppen, en weinigen is ook de kracht gegeven om die schoonheid de vorm en de gestalte te geven die haar tot een gaaf kunstwerk maken. Er zijn aldus twee elementen die de man tot kunste-

naar verheffen: de innerlijke geestelijke kracht - men kan ze ook noemen: het artistiek temperament, de inspiratie, de scheppingskracht - en het vermogen om een zuivere uitdrukking te verwezenlijken. Het eerste is een zuiver metaphysisch element, het tweede behoort tot het ambachtelijk, technisch kunnen.

Het komt mij voor, mijn lieve broeder in de kunst, dat men de laatste tijd nadrukkelijker dan vroeger het zwaartepunt gelegd heeft op het zogenaamd sacraal karakter van het kunstenaarschap, waarmee men bedoelt dat de kunstenaar bezield wordt door een geestelijke kracht die hem om zo te zeggen ingeboren werd. Deze kracht maakt dat hij zich door bepaalde wezenstrekken in belangrijke mate grondig onderscheidt van de profane mens, en tevens dat hij door zijn roeping als kunstenaar de last op zich geladen heeft van een bestemming die hem bij wijze van spreken bekleedt met een soort bovennatuurlijke, priesterlijke macht. De macht van de aloude Helleense ziener, wiens taak tegelijk deze was van de priester-waarzegger en die van de dichter; de man die om zo te zeggen dienst deed als gezant tussen de bovenzinnelijke, geestelijke wereld en de sterfelijke mens. Deze stelling heeft de kunstenaar in de ogen van de burger verheven tot een soort geestelijk Uebermens die omkranst was met een prestige dat meer

theoretisch dan reëel was, en die niet naliet voor zichzelf de konsekwentie te trekken van het ontzaglijk voorrecht waarover hij aldus beschikte, onder de vorm van een bevoorrechte persoonlijke kunstenaarsmoraal. Typisch is het dat de burger altijd bereid is deze uitzonderlijke moraal vergoelijkend in te roepen bij elke ervaring dat de adel en de geest in het leven van de kunstenaar, en de schoonheid in zijn werk, elkaar lang niet volledig dekken. Men vergaf de uit-den-band springende artist veel omwille van zijn kunstenaar-zijn, hoewel juist de vrijheden welke hij meende zich te mogen permitteren de oorzaak waren dat men hem als mens niet altijd en volledig au sérieux nam.

Zo waar is het, mijn vriend, dat ook de gewone man in de kunstenaar en de dichter vóór alles de drager van een supérieure geest, van een hoog idealisme en een roeping verlangt te zien, een soort hoger wezen, wiens taak het niet enkel was de regionen van de gedachte, de droom en de schoonheid te ontsluieren, maar die tegelijk ook zelf een levenshouding zou verwezenlijken welke hij dikwijls vergeefs zocht bij de leiders van het intellect, van de politiek, en soms zelfs van de godsdienst. Het zijn niet enkel de bakvisjes en halfwas-jongens die de sportman en de filmspeler verheven hebben tot hun ideaal naar wie hun geheime sympathieën en hun bewondering uitgaan. Ook

onder de intellectuelen wier leven zich meestal dag aan dag voltrekt in de grauwe eentonigheid van de vlakke, banale levensrealiteit die weinig kans laat voor schoonheid en geest, voor droom en epiek, zijn er tallozen die in de dichter en de kunstenaar de belichaming willen zien van een hogere gedachte en een edeler geest. Er zijn weinigen, ook onder de dichters zelf, die er een vermoeden van hebben hoe vaak de mens in de donkere uren van moedeloosheid en pijnen, wanneer de nacht de ziel in haar duisternis gevangen houdt, met aarzelende hand grijpt naar het boek of het gedicht dat eens het licht in zijn ziel ontstak, en waarvan hij gelooft dat het hem opnieuw zal opnemen in de wonderbare tovercirkel waar alles verglijdt in de rust en de stilte waarin de mens zichzelf terugvindt. En dit is reeds het bewijs, mijn jonge dichter, van de stelling dat de dichter niet het recht heeft zich te onttrekken aan de taak die velen naar hem, doet opzien: naast het scheppen der objectieve schoonheid ook de gedachte te dienen, de milde goedheid des harten en de gaafheid der idée die overal elders in haast al haar vormen geprostitueerd wordt tot dienstbaarheid aan de politieke, economische of persoonlijke belangen van mensen of groepen. Schoonheid, waarheid en goedheid, deze drie zonder welke geen en-

kele kunst mogelijk is. Misschien zegt ge bij uzelf dat dit standpunt bedenkelijk van dichtbij de veelomstreden theorie van de zogenaamde tendenz in het kunstwerk raakt, en daar kan ik u geen ongelijk in geven. Ik weet overigens best, mijn vriend, dat dit ene woord op zichzelf reeds voldoende is om ieder criticus die niet als een achterlijk man verlangt beschouwd te worden, op stang te jagen. Als het echter waar is dat ieder mens krachtens zijn eigen persoonlijkheid een eigen roeping heeft, krachtens welk beginsel ontzegt men dan de dichter het recht de schoonheid tot draagster te maken van een grote, brandende gedachte die zijn leven beheerst, te maken dat ze de waarheid zou dienen, de deugd verheerlijken, de liefde en de adel des geestes prediken? Wie onder hen die het standpunt der zogenaamde zuivere kunst verdedigt, heeft overigens ooit aan de dichter de eis gesteld dat hij zich zou onthouden van de niet minder reële tendenz der amoraliteit en levenslafheid die in zo menig werk de mens tracht te vergiftigen? Niemand heeft ons ooit vrijgesproken van de verplichting die op elk mens drukt, zijn broeder lief te hebben, en te vermijden wat hem kan kwetsen of benadelen in zijn geestelijk of lijfelijk bezit. En de burger die vergoelijkend het hoofd schudt voor de afwijkingen die hij gaarne in de gedragingen van een kunstenaar

meent te ontdekken, kan deze niet ontslaan van de eis dat hij zich ten minste in zijn werk zou onthouden om, onder het voorwendsel de schoonheid te dienen, een amorele levenshouding te prediken en een steen van aanstoot te zijn voor velen. Het is zelfs een vraag of bijvoorbeeld een katholiek dichter een boek kàn schrijven zonder een of andere, zij het ook niet vooropgezette en misschien onuitgesproken zedelijke tendenz. Een kunst die niet rijker of beter maakt en enkel verwekelijkt, heeft geen bestaansrecht. Want reeds de schoonheid op zichzelf beïnvloedt de mens ten goede. 'Alles ist sinnlos was der Welt nicht neues Blut, neues Leben, neue Wirklichkeit zuführt' schreef Franz Werfel.

Reeds op Uw jaren, mijn vriend, zult gij, die een kind zijt van de stad, voldoende weten dat het oude axioma 'de kunst is de gestalte der schoonheid', lang niet meer beantwoordt aan de werkelijkheid. Dat velen die de titel van kunstenaar voeren, uit snobisme, of om tegemoet te komen aan de verworden smaak van een zeker soort publiek dat alleen nog behagen heeft in decadentie van vormen en gedachten, of eenvoudig uit zucht naar sensatie, zich beroepen op hun persoonlijke waarneming van de subjectieve realiteit, om bij voorkeur het afstotelijke, het decadente en het verwordene uit te beelden. Zelfs de heiden uit Griekenland en

Rome die opgegroeid was buiten de genade van het Christendom, in een bezoedelde atmosfeer van ongebonden driften waaraan zelfs de goden niet vreemd waren, heeft altijd vóór alles de schoonheid, de harmonie en de zedelijke goedheid als basis van zijn kunst vooropgesteld, ook in tijden van ontstellende decadentie. Herhaaldelijk hebben de antieke wijsgeren getuigd dat schoonheid slechts de resultante kan zijn van een adellijke, aristocratische geest, de zegepraal van het hogere op het lagere, van de geest op de stof, van de ziel op het lichaam. Wanneer de stof de geest neerhaalt is de basis zelf der schoonheid weg. Niemand denkt eraan de kunst het recht te ontzeggen om het lelijke te behandelen, doch ze mag het lelijke en het kwaad niet prijzen als schoon en begerenswaard. Schoonheid impliceert aldus in zekere mate altijd zedelijke goedheid en gaafheid, en dit is de reden waarom kunst en moraal ondanks alles nauw met elkaar in betrekking staan. Gij, mijn jonge onbekende dichter, gelooft dat de goden u toegewenkt en uitgenodigd hebben om de magische kring binnen te treden van de uitverkorenen die leven in het blonde licht der begenadiging, om aan te zitten met hen aan wie het voorrecht gegund werd om de mens de toovercirkel te trekken die hem een stond kan terugvoeren naar de argeloze goedheid en de pure gaafheid van

de uren zijner jeugd, met hem in de ban der schoonheid te brengen. Weet dan dat het een onmetelijk voorrecht is hetwelk uw deel zal zijn, en tegelijk een doem die uw leven lang op uw schouders zal drukken. Want geloof me: de kunstenaar betaalt met een hoge, smartelijke prijs, het twijfelachtig genoegen van de ervaring dat velen met eerbied en bewondering naar hem opzien, zijn populariteit bij kostschoolbakvisjes en onbezige dweperige dames-op-jaren, en het voorrecht zijn handtekening te mogen zetten in poëzie-albums naast dit van een befaamd renner of een rumoerig parlementslid. Het is in deze practische, nuchtere wereld een bedenkelijk iets, een dier dwazen te zijn die zich vertederen over schoonheid en waarheid, terwijl de ganse wereld speculeert in goud en gronden; bloemen te zaaien terwijl anderen suiker en aardappelen verhandelen op de zwarte markt; nog te kunnen geloven dat de glimlach van een kind meer waard is dan een auto, en de zuivere streek van de boog op de viool een groter realiteit dan vele redevoeringen en economische verdragen. Het is echter een ontzaglijk voorrecht, in een tijd als deze het geloof in de geest en in het irrationele hoog te houden, nu voor millioenen mensen nog enkel de mystiek van het getal en van de motor geldt. Het is een voorrecht het geloof in de eeuwige waarden te prediken; de strijd aan te

gaan tegen de duistere machten der verwording en der ontaarding; de adel en de schoonheid te herstellen tegen de dwang der banaliteit en der lelijkheid; de mens opnieuw bewust te maken van zichzelf, van zijn voorrechten en mogelijkheden, van de vreugden en de verrukkingen die ondanks alles nog diep in hem leven; hem heen te zetten over de donkere zorgen die een sluier geworpen hebben over zijn ziel; het argeloze kind opnieuw te wekken dat in hem sluimert sedert de dag dat de duistere macht van het kwaad zich voor het eerst aan hem openbaarde; het venster zijner ziel wijd open te werpen op het juichende licht. Het is een ontzaglijk voorrecht, hem die dag aan dag leeft in de grauwe donkerheid van een bestaan hetwelk door de ontstentenis van geloof en liefde in de verhouding van mens tot mens voor velen haast tot een vloek geworden is, bij de hand te nemen, en hem te leiden langs de paden van de magische tuin waar de zon blijmoedig klatert over de landouwen, waar nog het lied klinkt van vogelen, en bloemen sidderen in het licht, waar de mens gelooft en hoopt en lief heeft, waar broederbanden elkaar vinden, en de stemmen van miljoenen verstillen tot een gestamel van verrukking om het leven dat ondanks alles goed is. Hij was de onbekende die de roerloze rust van de lotus bezong aan de oevers van de blonde Nijl, die zich boog over

het slapend kind en stamelend het eerste wiegelied neuriede, die blind langs de wegen van Hellas strompelde en de welklinkende strofen dichtte over de moed der snelvoetige Achaïers, die de goden zich deed mengen met de kinderen der mensen in de antieke noodlotstragediën, die de oude troebadoersliederen zong en de smartelijke ballades welke de jonkvrouwelijke harten ontroerden, die de dreunende woorden deed aanschrijden tot reien en koren. Een voorrecht dat de dichter verhief tot een jonge god in de ogen van hen die luisterend het hoofd naar hem ophieven, en zich afvroegen hoe het schamele, nuchtere woord zoveel paradijselijke schoonheid kan toveren in deze koude wereld. Maar tegelijk een doem, omdat zijn kunstenaarschap de man geheel en al opeist en verteert, beslag legt op al zijn gedachten, gevoelens en zinnen, en dit niet alleen bij de enkelen in wie deze drang zó sterk werd dat zelfs de burger hen stempelde tot ‘poètes maudits’.

Misschien vindt ge dat ik de zaken al te zwaarwichtig opvat, en dat het probleem van het dichterschap zich in vele gevallen eenvoudig beperkt tot een goed, eerlijk vakmanschap in zake de beheersing van het woord; tot de practijk van het ambacht dat in staat is de woorden te ordenen tot een speelse of een diepe gedachte, tot een blijmoedig beeld of

een weemoedig gemijmer, tot een stemming van diep heimwee of tot een bittere opstandigheid - maar dit alles buiten de ziel van de dichter om, die daarmee niet méér zou te maken hebben dan de meubelmaker met de tafel die hij ontwierp en uitvoerde. Het werk dus van een objectief vakman wiens werk een zaak is van handigheid en goede smaak en van de bedoeling iets gaafs voort te brengen. Misschien vergis ik mij, doch alles wat ik zag bij dezen die werkelijk groot waren, en ook hetgeen ik thans rondom mij zie bij sommige hedentijdse dichters, versterkt me in mijn overtuiging. Aanvaard mijn woorden voor wat ze u waard zijn, en doe wat God en uw hart u ingeven.

Mijn lieve vriend, ik zend u hierbij uw gedichten terug. Ik dank u zeer voor het vertrouwen dat ge in mij hebt willen stellen. God zegene uw werk.

Aan dezelfde

Mijn waarde dichter!

Uit uw wederwoord is mij duidelijk geworden dat het probleem van het dichterschap u dieper aangegrepen heeft dan ik eerst meende, en dat mijn vorige brief enkele vragen bij u gewekt heeft waarop ik toch nog even wil ingaan.

Onder meer is me uit uw brief gebleken dat het verlangen u ver is, een der talrijke dichters te worden wier ambitie uitgaat naar het goedkoop sukses der kleine gevoeligheden en der gemakkelijke beeldenreeksen, de voor de hand liggende pathos, de gestandaardiseerde ideeën, de stereotypieke emoties, waardering, verontwaardiging en bewondering. Weet dan, mijn vriend, indien ge een waarachtig dichter wilt worden, dat vóór alles een oneindige, smartelijke eenzaamheid uw deel zal zijn, de eenzaamheid waarin alles wat groot, levend, diep en krachtig is geboren wordt. Verzoen u op voorhand met de zekerheid dat het kwetsend medelijden van degenen die druk doen op de zogenaamde practische en realistische gebieden der economie, der financies en der politiek u niet zal gespaard blijven, evenmin als het misprijzen van de evenwichtige, verstandige en zelfzekere burger. Geloof echter dat deze zogenaamde werkelijkheidsmensen zichzelf begoochelen en een vals leven leiden: het zijn

geen levenwekkers, want leven wekken kunnen slechts degenen die men zo gaarne dromers, utopisten en dwazen noemt, en die vaak de werkelijke leiders der mensheid zijn. Wees verder verzekerd dat ook het leed u niet zal gespaard blijven: het is immers het deel van de dichter, naar het woord van Oscar Wilde, met ieder mee te lijden en zelden zich met iemand te verheugen. Alleen hij die weet wat smart en leed is, kan weten wat schoonheid is. Schoonheid wordt immers altijd geboren uit leed en in eenzaamheid, ook al is het schijnbaar anders, en al brengt die zelfde schoonheid aan anderen vrede en rust. Het is verder ook goed op voorhand te bedenken dat gij dieper zult aangegrepen worden dan anderen door het noodlotsgevoel en het bewustzijn uwer machteloosheid tegenover de ononderbroken teloorgang van alles wat des geestes is, en tegenover de voortdurende ineenstorting der oude idealen die verband houden met het geloof aan de goedheid van de mens, en de mogelijkheid om de verhouding van mens tot mens en van volk tot volk op een zuiver plan te brengen. En nochtans zal het uw deel zijn, het geloof hoog te houden in een wereld die vergiftigd is door scepsis en in niets meer gelooft, de illuzie te bewaren dat het altijd opnieuw bergop gaat midden de algehele ineenstorting en de puinen, en lief te hebben in een wereld die dit begrip

gemaakt heeft tot een parodie.

Ge hebt aldus reeds begrepen, mijn jonge vriend, dat de dichter, en dit is misschien de zwaarste last die op hem drukt, vóór alles een edel, goed en hoogstaand mens dient te zijn. En ik geloof zeker dat, naargelang hij geestelijk hoger staat, ook zijn werk groter kans heeft van gaafheid en schoonheid. Misschien is het feit dat de kunstenaar zo dikwijls als mens te kort geschoten is, ook de oorzaak dat zijn werk een failliet werd, want het is bekend dat dichters vaak hovaardig, kittelorig, laf en eerzuchtig zijn, en zichzelf en de betekenis van hun werk in het geheel van het geestesleven dikwijls grenzeloos overschatten. Bovendien is het een feit dat menigen onder hen hun werkelijke invloed vaak aanwenden tot hun zelfverheerlijking, en tot bevestiging van allerhande negatieve machten en ideologieën waar ze persoonlijk wél bij varen. Herinner u de bekende uitspraak van Plato, dat hij in zijn 'ideale republiek' bereid was de dichters te prijzen en met lauweren te kronen, maar dat hij hen dringend zou verzoeken het land te verlaten...

Nu weet ik best, mijn lieve broeder in de kunst van het woord, dat dadelijk een ganse reeks mannen, waarvan de namen gesierd zijn met de roem van een verheven kunstenaarschap, zullen rechtstaan om te getuigen dat kunst en zedelijke gaafheid met elkaar bitter

weinig te maken hebben, en zelfs zullen ze u de namen niet onthouden van vele dichters met wat men noemt een wereldreputatie, die ofwel in hun openbaar leven voortdurend een steen van aanstoot geweest zijn voor velen - tussen roem en eerloosheid ligt dikwijls slechts één stap, of nog minder, zegde Wilde die het weten kon, - of wier werk een doorlopend getuigenis geweest is van een minder of meer verworden geest, zodat het velen tot hun dood toe gekweld heeft met onrust en angst en hen van de ene dwaasheid naar de andere dreef, - en nochtans, zullen ze zeggen, waren het grote dichters. Daarop kan ik u slechts antwoorden dat ze groot geweest zijn óndanks hun ellende, en dat zij gewis innerlijk iets gered hebben van het kind dat in hen leefde, zoals ook de gevallen engelen waarschijnlijk nog iets in zich dragen van de grootheid en de adel der zalige geesten die eens gestaan hebben in de straling van Gods licht. Ik geloof echter niet dat roes en bedwelming en hetgeen men noemt 'intens leven', vereisten zijn om iets groots te scheppen. Er zijn namelijk talloze en niet minder grote kunstenaars wier leven en werk getuigen dat geestelijke kracht, geloof en deemoed grotere kans gunnen om schoonheid te scheppen dan verwording. De zogenaamde 'poètes maudits' hebben meestal hun leven lang geworsteld met beide machten, en al ver-

loren ze ook dikwijls dien strijd, toch is het een feit dat ze hun edelste werken schiepen in de uren waarop ze zich konden verheffen boven de demonen der duisternis.

Overigens wil ik gaarne toegeven, mijn waarde jonge dichter, ingeval het nog nodig mocht zijn dit te bevestigen na de menigvuldige proclamaties in die richting vanwege de herauten der zogenaamde vrije kunst, dat edele gedachten, een verheven ideaal en een zuivere bedoeling lang niet voldoende zijn om een kunstwerk te scheppen of één gave regel van een gedicht te schrijven. Er zijn hele scholen middelmatige priesters-dichters en zalen vol missie-almanakken voorradig om dit te staven, indien het althans nog nodig is te bewijzen dat de genade van het dichterschap en de genade van de uitverkiezing om het woord te beheersen slechts het voorrecht kunnen zijn van enkelen; dat men dit voorrecht betaalt met een prijs die boven het vermogen van de doorsneemens ligt, en dat aldus elke vorm van dilettantisme reeds op zichzelf uitgesloten is. Het is overigens een oude ervaring dat de zogenaamd religieuze kunst, zoals elke kunst die een levensbeschouwing inhoudt, afgezien van haar artistieke waarde, altijd gevaar loopt door anders georiënteerden beschouwd en behandeld te worden als stuntelig geliefhebber.

Een feit is het dat de voorwaarden die

iemand het recht geven zich de titel en het voorrecht van het dichterschap toe te eigenen niet gering zijn. Vóór alles, zegde Rilke, moet men volledig mens zijn om te kunnen scheppen. Hoe zwak en gevoelloos en vol nood aan vriendschap de dichter meestal ook is, toch moet hij sterk en dapper en gevoelloos kunnen zijn, zelfs hard indien dit nodig is voor zijn werk. Hij dient de moed te hebben zich los rukken wanneer de genegenheid van een vrouw of een vriend zijn gevoel verwekelijkt en hem hindert bij zijn werk. Vele dingen die voor anderen onmisbaar zijn moet hij zich kunnen ontzeggen, en wat liefelijk en onmannelijk is dient hij van zich af te schudden indien zijn werk dit eist, zoals een vader niet mag kijken naar het schreiend gelaat van zijn geliefkoosde zoon wanneer deze een tuchtiging verdient. Want de hardheid die hij van zichzelf eist zal anderen tot steun zijn, en er bestaat geen erger gevaar voor een dichter dan de weekheid die zijn gevoel vertroebelt. Het is namelijk zó dat het volk wel bereid is de zwakheden en de afwijkingen in het wezen van de kunstenaar te vergoelijken of te aanvaarden, doch enkel wegens de hogere kracht die het in hem erkent, en om hetgeen het van hem verwacht in ruil voor de waardering en de achting die het hem ondanks alles toedraagt.

Vóór alles is het de taak van de dichter, de

mens bewust te maken van zichzelf, van zijn voorrechten, zijn twijfels, zijn zorgen en zijn smarten, zijn vreugden en verrukkingen; hem heen te zetten over zijn noodlot en over de tragische uren van zijn leven, over de angst voor de dood die zijn leven beheerst, en de kommer om de eerloosheden waarvan de herinnering vaak zijn leven vergiftigt.

De aanblik van de wereld is op zichzelf reeds een verrukking, doch niemand heeft er een vermoeden van wanneer de dichter ons niet bij de hand neemt om oor en oog, hart en geest te leiden. Nog steeds vraagt Saül in zijn zwaarmoedige uren wanneer donkere herinneringen hem kwellen, naar het harpspel van de blonde knaap David, de prinselijke dichter der psalmen.

Doch de dichter, mijn lieve broeder, wacht een andere beloning dan de lof en de waardering der massa. Hij weet dat het aards paradijs niet helemaal gesloten werd voor de blik der mensen, en zelfs kent hij het toverwoord dat de twee cherubijnen de paradijselijke poort kan doen ontsluiten. Hij legt zijn oor aan het hart der hijgende aarde, en luistert naar de ontzaglijke symphonie waarin zich de jammerkreten oplossen van het getoermenteerde mensdom, dat zijn leed en zijn angst, zijn ontgoochelingen en zijn heimwee, zijn eenzaamheid, zijn haat en zijn verlangens uitschreeuwt.

Doch deze smartelijke kreten kunnen zich in hem verstillen tot een oneindige tijdloze stilte waaruit enkel nog het lied opklinkt van eenvoudige menselijkheid, van kameraadschap, liefde, geloof en goedheid. Hem wacht als deel een onuitsprekelijke vreugde die weinig mensen ooit gegund werd, want gans de wereld met haar schatten hoort hem toe, en al de mensen der aarde kan hij dwingen naar zijn woord te luisteren. In de grond van hun hart weten ze immers dat het niet de nuchtere, zakelijke daadmens is, de economist, de wetenschapsmens, zelfs niet de politieke leider die de wereld haar toekomstige gestalte geeft, doch de dichter die de stemmen oproept van het verleden en van de traditie, die de demonen van het heden hun masker kan afrukken, en de bittere smart om de illuzieloze toekomst kan oplossen in een oneindig lieflijke droom die de mens het geloof terug schenkt aan een leven dat waard is geleefd te worden. Zijn naam zelf is tot een symbool geworden van iemand die leeft boven menselijke maat en kleinheid. Adel, grootheid, liefde, verhevenheid van denken en zuiverheid van gevoel zijn voor de profane mens de inhoud en het begrip van dit éne woord: dichter. Maar in feite is de realiteit vaak zo heel anders

Aldus, mijn jonge vriend, bedenk of ge sterk genoeg zijt om deze verrukkingen en deze doem, om deze smart en deze vreugde, om de-

ze verantwoordelijkheid tegenover het mensdom te dragen. De uitverkiezing tot het dichterschap heeft geen andere zin. Bedenk dat de last van het dichterschap oneindig zwaar op uw schouders zal drukken, doch dat vele vreugden uw deel zullen worden. Vóór alles: reken niet op de beloning van hen die beschikken over de macht om met geld en roem de dichter te belonen, want zijn loon hoort tot een andere orde. Er was een tijd dat de Hellenen hun dichters beloonden met een laurierkroon die het symbool der onsterfelijkheid was. Niet eens deze kroon zal u geschonken worden, wel de liefde van vele onzichtbaren die hun moede hoofden met betraande ogen heffen naar de zanger van het lied dat ze fluisteren in de zware uren van hun bestaan. Maar misschien is deze zekerheid de hoogste vreugde denkbaar die ooit een mens mocht ondergaan.

Mijn jonge vriend, ik dank u voor het vertrouwen dat gij in mij hebt willen stellen. Wees een dichter indien God u dit voorrecht gunt. Vaarwel!

Een brief aan een non-conformist

Goede vriend,

Na uw bezoek van gisteren ben ik lang blijven denken aan de woorden die tussen ons gesproken werden, en toen ik wat later 's avonds door de velden wandelde en rustig overdacht wat we samen besproken hadden, werden me geleidelijk de dingen duidelijk die ik u had moeten zeggen. Ge waart echter vertrokken - lang had ik u nagekeken toen ge wegreedt, zolang tot uw gestalte oploste in een verre glinstering van zon op uw fiets - en toen bedacht ik dat ik u een brief zou schrijven over de dingen die ongezegd gebleven waren. Maar toen schoot me te binnen dat ik niet eens uw naam kende, noch wist waar ge woont. Aldus, hoewel ik u bijna niets kan zeggen dat u tot hulp kan zijn, alleen een paar dingen welke iedereen die wat ouder en door het leven gerijpt is zou kunnen zeggen, toch schrijf ik u deze brief langs de weg van dit boek, rekenend dat hij u misschien aldus zal bereiken.

Ik geloof dat ik uw beschouwingen voor zover ze zich lenen tot een samenvatting, aldus zou kunnen weergeven: op de drempel van het leven staande, zijt ge midden uw studies geleidelijk tot inzicht gekomen dat ge bezig zijt u te laten opvoeden - zoals gij het zelf uitdrukte - tot een ‘burgerlijk leven,’ tot wat men noemt een ‘carrière’ die volgens u fataal

moet leiden naar een grauw, onbeduidend en alledaags bestaan, waartoe ge weigert u te lenen, waartegen het restje zin voor levensheroïek dat ge in u gered hebt, uw oude jeugddroom en uw ingeboren idealisme zich hardnekkig verzetten. Ge wilt ‘een goed mens’ zijn, een belangrijke inhoud aan uw leven geven, geen ‘burger’ worden, geen philister, geen alledaags mens, geen geestelijk plebejer - om uw woorden te gebruiken -, maar iemand die zijn leven opbouwt aan de hand van het brede begrip: ‘ik wil van mijn leven iets moois maken’. En dit scheen u, als ik de zaak goed begrijp, ondoenbaar langs de veilige weg van uw rechtskundige studies met een ‘suf’ advocatenkantoor in perspectief, of van de politiek met haar haast onvermijdelijke corruptie, haar geven en nemen en haar zogenaamd realisme van de ‘kunst der mogelijkheden’.

Eerlijk gezegd, dergelijke woorden hebben mij altijd sympathiek in de oren geklonken, al kon ik me zo zelden illuzies maken over de draagwijdte en de diepte en vooral over de standvastigheid van een dergelijk gevoel. En toen ik na uw uitvoerig en ietwat verward betoog trachtte uit te vorsen langs welke lijnen ge uw levensdroom dan wél dacht te kunnen verwezenlijken, hebben uw vage illuzies omtrent journalistieke reportages, zwerftochten in verre landen of koloniale mogelijkheden mij,

openhartig gesproken, doen glimlachen om uw haast kinderlijke, illuzievolle en in elk geval simplistische kijk op het levensprobleem. Ik schrijf u dit met dezelfde openhartigheid als ik het u zegde, mijn lieve vriend, al hoopte ik gisteren dat mijn glimlach u zou ontgaan zijn. Ik zou echter als ik u was elke activiteit op koloniaal gebied rustig overlaten aan de jongelui die op een of andere wijze ertoe gebracht werden dit soort aangelegenheden als een zeer nuchter, realistisch, en alle energieën opeisend beroep te beschouwen, en zich op voorhand tegen de onvermijdelijke désilluzies harden op de banken der Koloniale Hogeschool. Wat het zwerven in vreemde landen betreft - men kan moeilijk vooropstellen dat iets wat normaal als een ontspanning of hoogstens als een vlucht uit een krisistoestand kan gelden, voor een jonge man een levenshouding zou kunnen zijn. Wie aan 't zwerven gaat heeft gewoonlijk iets te ontvluchten, en ver weg vindt hij bijna altijd opnieuw datgene terug wat hij van zich wilde afschudden, in de grond van zijn wezen is ieder mens een zwerver, want er zijn er niet veel die volledig gespeend zijn van het levensgevoel dat men in de handboeken van zielkunde ‘romantisch’ pleegt te noemen, hetwelk de mens altijd opnieuw doet verlangen naar het nieuw onontdekt land waar het leven zonniger, blijmoediger, minder kommervol en minder georgani-

seerd bleef, waar nog de verlokking is van het onzekere, het nieuwe en het onbekende, hetwelk de jonge mens ten slotte liever is dan alle veilige zekerheid. Het hypothetisch land waar de verlangens en de dromen nog een kans krijgen, waar nog mysterie is, het voedsel voor het metaphysisch levensgevoel dat in elke gaafgebleven mensenziel aanwezig blijft. Deze hang naar het zwerven, naar het onbereikbare, het onbekende, het niet-ontdekte en misschien niet-bestaande, is in de grond niets anders dan een soort surrogaat van zijn heimwee naar de bovennatuur en van zijn verlangen naar de dingen die niet te bereiken zijn met louter menselijke vermogens. Tot zover, mijn vriend, zijn deze zwerflust en dit heimwee normaal en een gewoon verschijnsel bij ieder die met een minimum dosis fantasie begiftigd is. Benijd hem echter niet bij wie deze drang zo sterk wordt dat hij op een bepaald ogenblik primeert boven de normale arbeid en plichten, burgerlijke conventies en fatsoen, want het is niet louter de zucht naar het avontuur of de neiging om uit de band te springen, en nog minder verveling of hypochondrie zoals bij het bekende soort toeristen wier zenuwen stuk geraakt zijn door teveel geld, zorgen en genoegens. Geloof mij; ik ken dit soort zwervers. Men hoeft ze niet te zoeken in de luxe-pensions van modesteden of in de halls van de grote hotels der toeristen-

centra, want hun ontvluchtingspogingen hebben niets te maken met de gewone bevliegingen van reislust die elk ordentelijk burger op zijn tijd te pakken krijgt. De dwang die geboren is uit leed en grondeloze vertwijfeling heeft niets te maken met toerisme-neigingen of dilettantische sentimentele hang naar exotische landschappen.

En wat journalisme betreft zullen weinigen die tot het vak behoren mij tegenspreken, wanneer ik beweer dat haast geen beroep als dit zozeer aangetast is door de hedendaagse principieloosheid, die de roeping van deze volksopvoeder bij uitstek heeft doen verworden tot dienstbaarheid aan het toevallig gezag van de dag of van de partij, aan de gedachte, de mentaliteit, de leuze, het slagwoord die toevallig in de mode zijn, of de gangbare, algemeen-aanvaarde mening vertolken. In die zin zijn de kranten de grote lasteraars van onze tijd, die aan de hand van een of ander ordewoord beroemdheden maken of neerhalen, grote geesten kleinéren of doodzwijgen, of naar het welgevallen van de partij de namen van onbelangrijke of volslagen onbeduidende figuren op het voorplan brengen, zolang tot de waan van hun grootheid aanvaard wordt door de lezer. Op de redactiekantoren van de grote kranten en de internationale persbureau's, meer dan in de kanselarijen der diplomaten,

worden de rancunes kunstmatig opgedreven en de misverstanden aangedikt die beslecht worden met zwaar artillerievuur en het rokend puin van uitgeroeide steden. Misschien werd u de illuzie gegund dat een man in een redactiebureau de zelfstandigheid van denken, oordelen en handelen nooit in zo volledige mate ontnomen wordt, dat het hem niet zou gegund zijn te vechten voor een gedachte die hem lief is. - Welaan, mijn vriend, doe dan wat uw goed recht en uw plicht is als man. Maak u echter op toorhand vertrouwd met de gedachte dat het, thans een zware tijd is voor iemand die zich de weelde veroorlooft zelfstandig te willen denken, te luisteren naar zijn persoonlijk geweten, zijn heroïsch levensgevoel in te volgen, de elementaire dosis fierheid, eer en persoonlijke overtuiging trachten te redden midden de chaos van burgerlijkheid, gemeenschappelijke gevoelens, gestandaardiseerde idealen en algemeen-aanvaarde opinies die het surrogaat zijn van een geestelijke kultuur. Elk beroep ter wereld is hard voor de man; elk beroep bindt hem, eist veel van zijn krachten, dwingt hem tot conventies, tracht hem zijn geestelijke vrijheid te ontnemen, zet zijn hart vol tegenspraak, sloopt zijn gevoelen en dwingt zijn geest tot mechanische arbeid, doch ten lange laatste hangt het alleen van hem af of zijn beroep ook zijn ziel en zijn wil aantast.

Vergis ik me, mijn lieve vriend, wanneer ik geloof dat het vooral het ontwakend besef is van de onmetelijkheid van de chaos waarin het huidig wereldapparaat verkeert, en waarin uw jong, idealistisch gemoed en uw grenzeloos geloof in het leven en in de uiteindelijke goedheid van de mens elke dag meer en meer verdwaalt, hetwelk u het gevoelen bijbrengt dat de normale wegen van studie en burgerlijke carrière u bijna onvermijdelijk zouden maleen tot een der 'burgers' die gij zo grenzeloos haat met al het spontane van uw jong hart. Wie werkzaam en vooruitziend is, hoor ik u nog zeggen, blijft arm; wie gelooft in het leven en in een ideaal wordt vroeg of laat de dupe van zijn illuzie, zo hij zelfs niet gestraft wordt. Wie vele kinderen heeft - hoe hebt gij op uw ouderdom die wijsheid reeds opgedaan? - wordt beschouwd als een onverantwoordelijke, en wie spaart voor zijn kinderen wordt vroeg of laat bestolen door banken of maatschappijen. Geleerden en kunstenaars blijven arm, en wie hen exploiteert wordt rijk; grote geesten worden om een of andere houding welke niet strookt met de meningen van de machtigen van het ogenblik, doodgezwegen, verketterd, gekleineerd. Dieven worden vaak gerust gelaten, en gangsters bewonderd en zelfs opgehemeld in films en kinderboekjes. Het woord idealisme vermag nauwelijks nog de

hedendaagse mens te doen glimlachen.

Maar intussen, voegdet gij erbij met een schittering in uw ogen, intussen zijt gij jong, staat gij aan de drempel van het leven, wilt gij iets groots - althans iets goeds - verwezenlijken, en niet meehelpen om de dwaze wereldorde die eigenlijk een ontstellende wanorde is, te bestendigen; de wereldorde die gij aanvoelt als hard, bitter, ikzuchtig en onrechtvaardig, die alleen gelooft in zaken en goud, die door haar tot waanzin doorgedreven organisatie en onmetelijke bureaucratie alles wat leeft en organisch is, dreigt te vervlakken en te doden.

Lieve vriend, hoe dikwijls werd dit burgerdom niet reeds vervloekt en verketterd door al de opeenvolgende jeugdgeneraties, verantwoordelijk gesteld voor de geestelijke bekrompenheid van hun tijd, en als symbool gesteld van alles wat ledig, klein, bekrompen, vormelijk, conventioneel, onheroïsch, slaafs, kortom: burgerlijk is. Het is wel zó dat de idealen van de jonge mens die zelfstandig zijn weg wil gaan, en iets van zijn leven wil terecht brengen, vaak weergegeven kan worden door dit éne begrip: ‘onburgerlijk leven!’ En dit terwijl het woord ‘burger’ destijds - herinner u de geschiedenis onze gemeenten tijdens de middeleeuwen! - het équivalent was van zelfstandigheid, beleid, verantwoordelijkheidszin, levensernst en zin voor grootheid. Die tijd is voorbij, ant-

woordt ge mij, en terecht. Tussen die tijd en de onze liggen de eeuwen der Renaissance, der Aufklärung, en vooral van het liberalisme en het ontstaan van het proletariaat van de z.g. middenstand en der industriearbeiders. Het burgerdom dat gij met dit woord bedoelt heeft zijn definitieve gestalte gekregen in de negentiende eeuw, en het type voortgebracht waarover gij daarstraks met zoveel afschuw spraakt. Het type van de mens die ingesteld is op bezit en comfort, aangenaam leven, positie en toekomst, voorzichtigheid, middelmatigheid in deugd en ondeugd. Ge vindt zijn levensfilosofie die gegrondvest is op gemeenplaatsen, zijn volstrekt geloof aan het nuttige, zijn exclusieve zin voor het zakelijke en het reële, zijn haat voor hetgeen hij excessen en verkwistingen noemt, zijn minachting voor metaphysische begrippen die hij moeilijk kan benaderen, voor heroïek, armoede en elke vorm van tragisch levensgevoel, onuitsprekelijk hatelijk. Het ware simplistisch van mijnentwege als ik u moest zeggen: gelukkig voor u! - zonder er onmiddellijk bij te voegen: houd er echter rekening mee dat de burger, al heeft hij nooit iets groots opgebouwd, practisch het wereldbestel regeert, en bedenk dus op voorhand tegen welke macht gij het opneemt, want er komt allicht een ogenblik dat ge de strijd die gij wilt opnemen duur zult betalen. Ik heb u daarstraks reeds gezegd

dat men de weelde en het voorrecht van persoonlijk te denken en te handelen, van een zelfstandig man te zijn, slechts koopt tegen een hoge prijs. Hij kan echter zo hoog zijn dat hij uw welstand verwoest, al uw energie en levenskrachten opeist en uw vrienden van u verwijdert - non-conformisten zijn gewoonlijk geen gezellige mensen - zodat er ongetwijfeld een ogenblik zal komen waarop ge u afvraagt of de strijd die ge voert deze prijs wel waard is. Maar persoonlijk denk ik dat ondanks alles de strijd om zelf niet ten onder te gaan in verburgerlijking nooit te duur betaald wordt.

Ge zegde daarstraks dat de burger meester is van de wereld en het stuur in handen heeft van gans het kultuurapparaat, ook van de kunst en - zoals ge er niet zonder bitterheid bijvoegde - thans zelfs vaak bij de clerus. Dit 'vaak', mijn lieve vriend, was totaal overbodig. Waren niet de Farizeërs het meest volmaakte type van de burger en de vijanden van de 'excessen' van Christus? En was nochtans Jezus, de meest onburgerlijke mens van alle tijden, in hun puriteinse ogen niet een man die gespeend was van ascese-gevoel, die al te gemakkelijk met verdachte typen en verlopen vrouwen omging, en het niet nauw nam met de wet op reinigen en Sabbath? Ook zij, de spitsburgers bij uitstek, verwarden de geest met de grond van de onburgerlijke, d.i.:

geestelijk-gerichte levenshouding. Zijn er niet altijd mensen geweest zoals degenen die destijds Franciscus van Assise een dwaas noemden, die het hoofd schudden over de eremijten in de woestijn en de monniken in hun conventen die leefden in harde zelftucht en boete? Het is een beangstigende vraag wat de meeste christenen van deze tijd, wat wijzelf, gij en ik, zouden gedaan hebben zo wij geleefd hadden in de tijd toen Christus als mens op aarde wandelde. Want dit is de onfeilbare norm van het al of niet burgerlijk zijn: of iemand van de wereld is of niet. Zijt gij er zo zeker van dat wij deel zouden gemaakt hebben van de groep van Jezus' leerlingen, ofwel onverschillig zouden toegezien hebben hoe de gehate en gevierde ‘volksopruier’ de straf van de onruststoker onderging - om niet te denken aan de mogelijkheid dat we zouden meegeroepen hebben om zijn bloed? Welke zou onze houding geweest zijn indien we geleefd hadden ten tijde der Romeinse keizers, toen vele duizenden in het arena of in de zoutmijnen met hun eigen leven getuigden voor Christus, heroïsch, bovenmenselijk en in hoge mate onburgerlijk? Ik vrees dat de burger in ons misschien een compromis zou gezocht hebben om het Christendom te verzoenen met de voorzichtige kans om er het leven af te brengen, desnoods ten koste van het eerste. Eerlijk gezegd,

wat mij betreft kom ik er voor uit dat ik lang niet zeker ben van mijzelf.

Gans het probleem burgerlijk-onburgerlijk komt voor ons immers neer op de tegenstelling: aards-geestelijk, en behoort dus in zekere zin tot de bovennatuurlijke orde als men het wil overbrengen op het terrein der levenshouding. Zo beschouwd is ieder christen geroepen om een non-comformist te blijven, en de burger in zich die hem aanzet tot aanvaarding van- en verzoening met het leven, te bestrijden. Want daar hij volgens het geloof een ‘voortzetting’ is van de eeuwige non-comformist die Christus was, dient zijn leven een getuigenis te zijn voor het bestaan van een hogere realiteit dan die van het ‘burgerlijk’ leven. Daarom alleen reeds zal hij aangevallen en uitgestoten worden door de leiders dezer wereld, de Farizeërs van alle tijden, al dachten de Farizeërs uit Jezus' tijd dat ze de non-comformisten bij uitstek waren.

Echter geloof ik dat men inwendig non-comformist kan blijven, zonder daarom al de levensnormen te willen geschikt zien zoals men het zou wensen aan de hand van zijn strenge principepen. Er zijn geloofszaken waarover wij niet mogen transigeren: onze houding als christenen legt ons bepaalde dingen op die móeten, al denkt de wereld er anders over, en andere dingen die het tegendeel zijn van de

principepen der wereld, waarvan de begrippen macht, eer, geld, dwang, vrijheid, brains, monopolies, de exponenten zijn. Er zijn echter ook een massa bijkomstigheden, accidentele levensvormen en toestanden waaraan de non-comformist zich licht ergert, maar die het bevechten niet waard zijn. En verder: hoed u voor liefdeloosheid en aanstellerigheid, voor betweterij en liefdeloosheid; de broederliefde moet het non-comformisme sympathiek maken, en ik zegde reeds hoger dat non-comformisten vaak moeilijke mensen zijn.

Lieve vriend, het is iets, te kunnen zeggen: ik wil mijn eigen weg gaan en mijn leven naar eigen inzicht opbouwen; ik wil niet meelopen met de grauwe bende, ik haat kleinheid en bekrompenheid, ik wil iets moois en iets groots verwezenlijken, ik wil een goed mens zijn; ik wil heroïsch leven en het burgerdom schuwen. Laten we het beproeven, maar zelfs het beproeven is niet licht, laat staan het vol te houden in het leven van elke dag. Zie slechts rondom u naar degenen die eenmaal dachten zoals gij thans denkt.

Alle goede wensen voor U!

Een brief aan een jonge schilder

Mijn waarde vriend,

Wat kan ik antwoorden op uw brief waarin ge mij schrijft dat ge uw studies aan de academie geeindigd hebt, en thans bezig zijt u in te richten als kunstschilder, dan een welgemeend ‘Proficiat!’

Eigenlijk heb ik lang zitten denken aan de uitdrukking die ge in uw brief gebruikt: dat ge u ‘vestigt’ als kunstenaar. Zich vestigen als kunstenaar, dat is een merkwaardige uitdrukking! Kan men zich als kunstenaar vestigen? Men kan zich vestigen als dokter of advokaat, als handelaar in kolen of eetwaren. Men kan zich een atelier inrichten, een studio heet dat tegenwoordig als ik me niet vergis, met ezels en palet, wat heel of half afgewerkte schilderijen, wat bonte lappen en andere dingen die de werkplaats van een schilder een gezellig uitzicht plegen te geven. Daar zult ge de indrukken en de schetsen die ge buiten opgedaan hebt, verwerken tot de doeken waarvan ge gelooft dat ze de étappen zullen worden naar de bekendheid en de roem die u welstand en allicht rijkdom zullen brengen. Is dat hetgeen men noemt: ‘zich vestigen’?

Mijn vriend, er zijn in dit land vele tientallen mannen, onbekende en bekende kunstenaars, die zich een dergelijk studio ingericht hebben. Er wordt daar hard gearbeid - is het werk dat

daar voortgebracht wordt sedert eeuwen niet de voornaamste roem van dit volk? - veel gepraat over kunst en levensbeginselen, en veel gedroomd. Ook, en dat zult gij nog beter weten dan ik, veel armoede geleden. Maar daarover is het niet goed veel na te denken; wie zich inricht als kunstschilder droomt immers grote dromen in verband met rijkdom en roem, en is bereid desnoods jaren in armoede te leven, wat trouwens de onvermijdelijke eerste étappe schijnt te zijn naar de kunstenaarsroem.

Velen die zelf geen schilder zijn vragen zich telkens opnieuw en niet zonder enige verbazing af, hoe het mogelijk is dat jonge, verstandige en op allerlei wijzen begaafde kerels de moed hebben, ondanks de bijna spreekwoordelijke zekerheid van de miskenning en de armoede die normaal het deel van de kunstenaar schijnen te zijn, om zonder aarzelen deze carrière te volgen, ik meen dat het antwoord op die vraag zeer eenvoudig is: omdat het kunstenaarschap in de eerste plaats en meer dan een kwestie van bekwaamheid, ambitie of carrière, een r o e p i n g is. Ook gij hebt dit gevoeld toen ge tegen de raad van voorzichtige en verstandige mensen in, toch schilder geworden zijt. De zaak is namelijk dat in hem die, om dit groot woord te gebruiken, de roep in zich draagt, een drang leeft die sterker spreekt

dan overleg, bezinning, raadgevingen der ouderen, en zelfs de ervaring dat de verwachtte erkenning van hun talent bij velen hun leven lang uitblijft. Aldus zijn er te allen tijd, zelfs tijdens de scherpste crisisuren der mensheid, mannen geweest die onverstoorbaar en schijnbaar buiten elk verband met wat rond hen geschiedde, rustig hun arbeid verder wrochtten als geleerden, ontdekkingsreizigers, dichters of kunstenaars. Soms was hun zogenaamde wereldvreemdheid zo opvallend, dat hun tijdgenoten hen vaak beschuldigden van gemis aan realiteitszin, van kinderlijkheid, maniërisme, levensangst en cultus van het overbodige. Herinner u dat tijdens de grote noodlotsuren van het mensdom, tijdens de scherpste crisissen welke ooit onze beschaving gedurende de late middeleeuwen bedreigden, Chartres, Rouaan en Reims gebouwd werden, Giotto zijn fresco's over Franciscus schilderde, de troebadoers de epische legenden van Parcival en Guinevere zongen, Petrarca zijn sonnetten dichtte en Dante zijn Commedia, terwijl Rubens, Rafaël en de overige grootmeesters der Vlaamse en Italiaanse renaissance hun grandioze doeken schilderden in niet minder kommervolle tijden. Hoevelen onder ons herinneren zich nog de juiste omstandigheden der oorlogen, volksopstanden en omwentelingen, hongersnood en besmettelijke ziekten die hele geslachten weg-

maaiden, binst dezelfde jaren tijdens dewelke in elk land van Europa een paar mannen, ongeweten van iedereen, met het schamel materiaal van woorden, klanken, verf of steen telkens en telkens opnieuw gestalte gaven aan de komende nieuwe geestelijke wereld? Welke tyrannen of zwakkelingen bestuurden in die jaren de landen van West- en Zuideuropa? Welke veldheren zetten toen de oude kultuursteden in vuur en vlam? Wie regeerde over Athene en Syracusa toen Sophocles, Euripides en Aischulos er hun drama's dichtten en deden opvoeren? Wie regeerde over Florentië toen Dante tot ballingschap veroordeeld werd? Wie stookte haat tussen de republieken van Venetië en Genua? Wie dwong de Vlaamse kunstenaars tijdens de zestiende eeuw uit te wijken? Wie deed de Kruistochten mislukken uit politieke berekening? Er zijn er weinigen die op deze vragen zouden kunnen antwoorden, maar is het denkbaar dat iemand met een normale ontwikkeling niet de betekenis zou kennen van Homeros en Vergilius, Plato en Socrates, Augustinus en Dante, Rubens en Michel Angelo, Palestrina en van Beethoven? In de donkerste uren van de wereldgeschiedenis hebben ze de geest en misschien ook de stoffelijke beschaving in Europa gered, al stond hun werk meestal, althans schijnbaar, buiten het toenmalig tijdgebeuren. Het is zelfs een vraag of de

kunstenaar niet steeds de werkelijke bouwer van onze beschaving geweest is, zelfs wanneer men aan dit woord een andere betekenis geeft dan een zuiver-kulturele. Ook in deze dagen van buitenste duisternis, van geestelijke en stoffelijke chaos, onzekerheid, verdwazing der geesten, liefdeloosheid en wantrouwen, nu de geuren van ontbinding en bederf, het onophoudend gedreun van ineenstortingen, de kreten van haat, het visioen van puinen en bloed de mens tot waanzin schijnen te brengen, en de schaduw der vier angstwekkende ruiters van de Apocalypse die aanschrijden over de aarde reeds opdoemt aan de einder, zijn er hier en overal mannen die met verf, beitel, klanken en woorden de komende nieuwe tijden voorbereiden, in de dagen dat enkel nog de prijs der benzine, de sprongen der zwarte markt, de speculatie in gronden en de loonsverhoging belang schijnen te hebben. Bedenk dat ons, dat ùw geslacht het eerste is, zolang de geschiedenis der volkeren reikt, dat getuige was van de vernietiging van hetgeen practisch al onze oude avondlandse steden sedert vijf en twintig eeuwen opgespaard hadden aan kultuur en schoonheid. En terwijl de lucht nog dreunt van de ontploffingen, wordt reeds opnieuw het doek opgespannen en de beitel op het marmerblok gezet, om het eeuwig gebaar te herdoen hetwelk de kunstenaar eeuw na eeuw ge-

daan heeft, gelovend dat hetgeen hij doet eeuwig en heilig is als het handwerk van de boer.

Gij zijt nog jong, mijn waarde jonge kunstschilder, maar de omgang met oudere collega's en vooral het bezoek aan tentoonstellingen en kunstzalen waar de kunst ‘verhandeld’ wordt, heeft u voorzeker reeds het besef bijgebracht van het feit dat de kunst thans in haar geheel genomen buiten het leven gegroeid is, en herleid tot één bekommernis: sukses. In zekere zin is deze kunst het resultaat van de heersende mentaliteit van het laatste kwart eeuw, waarvan men de synthese vindt in de leuzen die het leven tussen de twee oorlogen regeerden: wees hard en bitter tegenover uw medemens; vertrouw niemand; geloof niet; de anderen zijn er voor uw profijt; schoonheid is een zakelijke aangelegenheid; dromers horen thuis in een gesticht voor zwakzinnigen; meer hersens, minder hart; liefde is een louter physische aangelegenheid; men is op de wereld om er te komen, desnoods ten koste van de anderen; er is maar een vorm van sukses: geld, en de weg tot dit sukses is: drukte en lawaai, en, wat de kunstenaar betreft, de kans een nieuwe formule te vinden en het publiek, deze parodie van het begrip ‘volk’, te doen verlangen naar dit nieuwe: ‘Hebt ge iets nieuws? Iets vreemds? Iets moderners dan hetgeen gisteren modern

was? Iets dat meer schokkend is dan psychorealisme, psycho-analyse, para-psychologie?' Dit was de oorzaak dat de kunstenaar dikwijls meer bekommerd was om aan de verlangens en de mode van de dag tegemoet te komen, dan om iets moois te scheppen, ook al moest de kunsthandel en de kunstkritiek daartoe vooraf de burger het gevoelen bijbrengen dat niet het schone, het edele, het zuivere belangwekkend is, maar wel het lelijke, het afstotende, het decadente. Zucht naar sensatie bij de kunstenaar - 'épater le bourgeois' noemde men het in de vaktaal - en bij het publiek het snobisme dat zich meester maakt van al wat nieuw is of schijnt.

Hoever staan we bij dit alles niet af van de traditionele opvatting van de taak van de kunstenaar, die te allen tijde bestond in het dienen der schoonheid, en daartoe zowel de vreugden als het leed te aanvaarden die het deel zijn van de dienaar der schoonheid! Heeft men u in de Academie ooit gezegd dat de kunstenaar de opvoeder dient te zijn van het volk; dat het zijn plicht is het de weg te wijzen naar adel en schoonheid, in plaats van zijn vaak onedele en burgerlijke neigingen in te volgen? De klachten der kunstenaars over de ongecultiveerde geest, het gebrek aan smaak, de neiging naar banalisme, de hang naar burgerlijkheid bij de massa zijn niet uit de lucht, doch

men vergeet dat het juist de kunstenaars zijn die zelf het volk voor een groot deel opgevoed hebben: romanschrijvers en muzikanten, architecten en schilders, samen met de school en de kranten, deze grote lasteraars onzer beschaving. Denk maar even aan onze decadente schilderkunst, onze verburgerlijkte z.g. psychorealistische romans met hun duistere driftencomplexen en huwelijks-driehoeksgevallen, aan de verwezenlijkingen onzer architecten die er in geslaagd zijn de steden van dit land te maken tot een afschuw van troostloze banaliteit en lelijkheid, en de plattelandswoningen en hoeven tot een soort middenstandswoningen die door een of ander toeval te midden het veld neergekwakt werden, en waarbij elk verband met landschap, aarde en boerenwerk op schrijnende wijze opzettelijk miskend werd.

Ik hoop, mijn waarde vriend, dat ge u niet gekwetst en vooral niet ontgoocheld zult voelen wanneer ik durf beweren dat de kunst voor zijn maker thans in de meeste gevallen slechts een der mogelijkheden geworden is om met een minimum aan studie, risico, kapitaal en afhankelijkheid, een maximum aan kansen te bereiken om fortuin te maken, waarvoor dikwijls de oude ambachtelijke vaardigheid en de strenge stielkennis niet eens meer vereist zijn, waarbij de oude eis dat de kunstenaar zelf een hoogstaand man zou zijn, zelfs niet meer ter sprake

komt, en men nog slechts met een glimlach kennis neemt van het oude gezegde: ‘Het is op zichzelf reeds een schoon ding en de hoogste kunst, een goed mens te zijn’. Wie van hen die de titel en het voorrecht van het kunstenaarschap opeisen is meteen ook bereid de zware lasten die daaraan verbonden zijn op de koop toe te nemen? Immers: wie schoonheid wil scheppen, dient vooreerst te weten wat smart is. Hij dient bovendien een supérieur mens te zijn, want zijn populariteit maakt dat iedereen hem kent en nieuwsgierig is naar de meest private en verborgen episodes van zijn leven. Zijn zwakheden en eerloosheden blijven hem aldus bij tot na zijn dood, dit wil zeggen zolang zijn werk bestaat, en zelfs zolang de herinnering aan zijn persoon levend blijft.

Ik weet niet, mijn jonge vriend, of ge reeds bedacht hebt dat nooit, tijdens het tweeduizendjarig bestaan van onze christelijke kultuur, de mens zoveel kansen en mogelijkheden gegeven werden om te leven in schoonheid en harmonie, in welvaart, overvloed en geluk zoals nu, en dat in feite de mens nooit zozeer bezeten werd door angst en onrust, leegte, liefdeloosheid en allerhande kommer als thans. ‘Gij hebt het mensdom àl te veel gegeven!’ riep Promotheus uit te midden van zijn smarten, en misschien was inderdaad de oververzadiging aan stoffelijke beschavingsvormen een der gro-

te oorzaken van de huidige geestelijke krisis die de mens verteert. De opperste zin en het uiteindelijk doel van het leven is: gelukkig te zijn. Het is een zo eenvoudige en vanzelfsprekende waarheid dat men ontsteld kan zijn wanneer men haar nuchter-weg hoort verkondigen. Al de menselijke handelingen sedert het begin der tijden: oorlogen, revoluties en moordpartijen inbegrepen, hebben telkens geen ander voorwendsel gehad dan het meerder geluk van een mens, van een groep mensen of van een volk. Het was echter het tragisch noodlot van de mens dat hij zich telkens opnieuw vergiste in het wezen van dit geluk, en de elementen die aan de grond van het geluk liggen: liefde en schoonheid, verwarde met bezit en genoegens. In hedendaagse woorden uitgedrukt: met rijkdom, comfort en hogere levensstandaard, dingen waarvoor men te allen tijde bereid geweest is het geluk en het leven van vele andere mensen op te offeren. Wie zich tot taak stelt de mens op te voeden tot het besef der schoonheid, dient zelf een edel mens te zijn, en vooral een juist inzicht te hebben in het waarachtig wezen der schoonheid. ‘Werp de held in uw hart niet weg!’ riep Nietzsche destijds uit. Wees volledig mens, dit is: niet enkel in het kleine. Verlang niet alleen dat de anderen uw talent erkennen, verlang niet enkel de vreugde der waardering, van de eerbied, de bewonde-

ring en de liefde die men de kunstenaar toedraagt, maar aanvaard ook het leed dat gij als een vloek en een zegen tegelijk in u draagt, en waaruit uw werk geboren wordt. Zie toe, mijn jonge vriend, dat gij niet valt, want voor de kunstenaar geldt de wet dat zijn eerloosheid de eerloosheid wordt van al wie zijn werk ziet, en elke onevenwichtige of verkeerde daad die haar weerslag heeft op zijn werk, wordt een ergernis en een steen van aanstoot voor velen. Wat u overkomt, overkomt uw naaste. Heb lief! Dit eerste en laatste gebod geldt meer en nadrukkelijker voor u dan voor ieder ander mens.

Ik schreef daareven dat ge u ook een juist begrip dient te vormen van het wezen der schoonheid, en misschien hebt ge bij uzelf de opmerking gemaakt dat dit toch het abc van het bewust kunstenaarschap vormt, en dat zonder de kennis der schoonheid niemand kunstenaar kan zijn. Men heeft er ons aan gewend gemaakt de zogenaamde realiteit der dingen uit te spelen tegenover de kunstenaar, alsof er een principiële tegenstelling zou bestaan tussen schoonheid en werkelijkheid. De dingen, met andere woorden: de werkelijkheid, zijn echter in hun wezen wat wij zelf ervan believen te maken. Elk ding bestaat immers naar de mate waarop wij het zien. De moderne kunst heeft echter het beginsel vooropgesteld dat enkel

de ‘werkelijkheid’, vooral liefst in haar meest afstotende gestalte, recht heeft op uitbeelding, onder het motto: ‘voor alles waarheid!’ ook al dekt deze realiteit zoals in feite dikwijls de bedoeling is, enkel lelijkheid en decadentie. Die zo spreekt en handelt vergeet echter dat zijn standpunt even zo subjectief is als dit van de veelgesmade romantici die enkel dachten aan levensvermooiing, en dat de waarheid in hun tot een literaire of artistieke formule verstarde theorie, dikwijls een zo eenzijdige en geforceerde gestalte krijgt, dat ze op haar beurt vals wordt. Bovendien brengt ze de mens door haar eenzijdig uitzicht op het leven onder de kwelling van de duistere machten en van de lelijkheid en de verwording der dingen, waarover de door driften ontaarde mens zijn bezoedelende adem heeft laten gaan. Kunst is echter vóór alles de gestalte der schoonheid, en schoonheid kan enkel het produkt zijn van een hoge adellijke geest en ambachtkennis. Aldus is ze in wezen aristocratisch, en kan ze niet gedemocratiseerd worden tot een massa-artikel, berekend op de smaak van het breedste publiek, zoals een zondagsillustratie of een ontspanningsfilm. Evenmin mag ze zich prostitueren tot een luxe-artikel, gericht naar de smaak van de stand die kan betalen of van bestellers-met-geld, het grote gevaar dat de schilderkunst bedreigt. Bedenk even hoe in de middel-

eeuwen en in de zestiende en zeventiende eeuw de kunst een bloei kende welke ze daarna nimmer meer bereikt heeft, en dit zonder theorieën, tijdschriften, officiele subsides en prijzen, zelfs zonder academies en conservatoria. Ze kon tegelijk aristocratisch en volks zijn, in een tijd toen het begrip ‘volk’ nog niet verworden was tot ‘publiek’ of standengroepen. Ook thans richt de kunst zich tot de mens, doch tot de hedentijdse mens die door vele en bittere zorgen gekweld wordt, tot de individualist die de leus ‘ieder voor zich’ tot een soort levensregel verheven heeft, tot de gedésillusioneerde burger die verleerd heeft zich met hartstocht en overgave warm te maken voor een gedachte. Tot de mens die moe is van stelsels, ideologieën en bewegingen, die verintellectualiseerd is, eenzaam en stuurloos, sceptisch en bezeten door de analyse-manie, krachtens de leus dat ontleden kennen is. Tot de eenvoudige die verleerd heeft op te zien naar de hemel; bij wie men de gang naar de bovennatuur vervangen heeft door de uitsluitende bekommernis om minder arbeid en meer loon; bij wie de mildheid van gevoelen en de overgave aan het leven plaats heeft geruimd voor de bittere ervaring dat in deze wereld die ingedeeld is in twee groepen, naargelang men al of niet bezit, hij voor eeuwig gerangschikt werd bij dezen die met gebalde vuist en grimmig hart tot

aan hun dood te vechten hebben voor wat zon en wat ruimte. En deze strijd laat zo weinig kansen voor liefde en schoonheid en mildheid. Zijn zorgen om den brode, hebben zijn belangstelling voor wat des geestes is, en zijn partijkrant heeft zijn persoonlijk denken vervangen. De illustratie en de commerciele film zijn een surrogaat voor zijn verlangen naar schoonheid geworden. Hoe zult gij, jonge kunstenaar, u wenden tot de burger, de sceptische en gedésillusioneerde; tot de bezitter, de geblaseerde; tot de schamele die men zo weinig geloof en liefde gelaten heeft!

En nochtans, mijn jonge broeder in de kunst, om de vereenzaamde, pessimistische mens van deze ontzettende tijd opnieuw te maken tot een harmonisch wezen te midden van de waanzin van bloed en puinen, terwijl een goed deel der aarde tot een slagveld geworden is; om de ontgoochelde opnieuw te doen geloven, de cynicus te leren liefhebben, de dwang der decadentie te weren van de oververzadigde en levensmoede mens; om de geest te herstellen in een tijdperk waarin een beschaafd man nog enkel praat over atoomenergie en penicilline; waarin de scepsis en het cynisme die bij het vorig geslacht slechts een soort poze waren tot een werkelijke levenshouding geworden is, en de ontgoochelde mens bitter en moe met een soort berusting wacht op de uiteindelijke zelf-

vernietiging, resten nog slechts enkele waarden: het Credo, de zedelijke grootheid, en de schoonheid. De waarheid en de zielegrootheid kunnen het deel zijn van ieder mens, doch de schoonheid, mijn waarde jonge vriend, is ùw voorrecht.

Men zou kunnen zeggen: het is niet veel in vergelijking met de duistere negatieve machten die sedert de zesde scheppingsdag bezig zijn de geest neer te halen, en in deze noodlotsuren schijnbaar definitief hun slag halen; het lijkt niet veel, maar in feite is het ontzaglijk veel. Want we leven in een tijd dat de verrukkelijke silhouette van een bloeiende appelaar, de stroeve ernst van een suite van Bach, de glanzende wolk die over het bezonde landschap gespannen staat, het wonder mysterie van het suizend sparrebos en een schilderij van van Dijck oneindig belangrijker kunnen zijn dan al de zielige pogingen welke de mens bezig is te ondernemen om het leven opnieuw levenswaard te maken. Het is het werk van de kunstenaar, edel mannenwerk, om deze dingen opnieuw tot de mens te brengen. Het lijkt niet veel, maar het is de laatste kans tot verdieping en verinniging, en tot bezinning over de grote levensvragen: wat - waarom - waarvandaan - waarnaartoe, waarop de huidige mens het antwoord ontwijkt.

Zoals er wetten zijn die het leven bepalen,

zo zijn er ook wetten waaraan het scheppen van schoonheid onderworpen is. Wilt gij er enkele die de verhouding regelen van de kunstenaar tegenover de mens en de kunst? Hier zijn ze, doch ik verwittig u op voorhand dat ze het tegendeel zijn van de leuzen welke de burgerlijke kunstmoraal pleegt voorop te stellen.

Voor alles: heb lief! Liefde is de grondsteen van het leven, en de zuiverste bron van de schoonheid. Wees hard voor uzelf. De schoonheid die anderen vreugde geeft wordt slechts geboren uit deemoed. Elke kunst is in haar diepste wezen godsdienstig. Waar schoonheid is, gelijk onder welke gestalte, is Christus aanwezig. Zelfs de schoonheid is niet het allerlaatste doel van de kunstenaar, want ook voor hem geldt de eeuwige wet: een edel mens te zijn, en de anderen te dienen. Sophocles achtte niet zijn roem en grootheid als dramaturg het schoonste en het hoogste in zijn leven, wél de tijd dat hij zijn volk gediend had als strateeg.

Mijn jonge vriend, ik wens u nogmaals geluk. Dien uw volk in liefde en schoonheid. Vaarwel!

Een brief aan een vriend die worstelt met geloofstwijfels

Amice,

Het was laat toen ik u gisteren avond verliet. Eigenlijk was het al volop nacht toen ik door de krakende sneeuw die glansde in de siddering van het blauwwitte maanlicht naar huis keerde. Ik moest onderweg gedurig aan u denken, en aan hetgeen ge mij terloops zegde terwijl we rustig bij het haardvuur over honderd dingen praatten: ‘Ik heb geen geloof meer!’

Er moet al heel wat gebeurd zijn, denk ik, eer een man een of andere dag plots of geleidelijk tot het besef komt dat hij niet meer gelooft aan de dingen die zijn jeugd rijk en zonnig gemaakt hebben, en eer hij dit openhartig bekent aan een vriend.

Wij hebben elkaar nooit zo intiem gekend, en hadden ook al te weinig omgang met elkaar om zo gemakkelijk het intiemste van ons wezen voor elkaar bloot te leggen, en onszelf binnenste buiten te keren. Dat gij dit onderwerp tóch aangeroerd hebt, wijst er op dat deze ontdekking u dieper heeft aangegrepen dan gij zelf vermoedt - en dat gij mij dit vertrouwen waard achtte. Houd mij dus ten goede dat ik ons gesprek van gisteren avond langs deze weg voortzet.

De zaak is namelijk dat, naar ik de laatste tijd gemeend heb te ondervinden, zo ontstellend

velen in uw geval verkeren, die ofwel zich openlijk van God afgekeerd hebben met al de daaraan verbonden consequenties, ofwel het gevoelen ondergaan dat ze geleidelijk op een of andere wijze van God weggegroeid zijn, zonder eigenlijke bepaalde aanleiding, althans zonder schok of ingrijpende gebeurtenis, dat deze houding wel een symptoon moet zijn hetwelk op een of andere wijze samenhangt met het huidig tijdsgebeuren. Ik kan u niet zeggen, mijn vriend, in welke mate het mij leed doet dat ook gij een van hen zijt die, niet zonder Gods hulp, maar zonder het bewustzijn van deze hulp, thans eenzaam hun zware gang door het leven gaan. En zoals ik u ken met uw goed, rijk hart en uw edel, openhartig gemoed, weet ik dat niet zozeer twijfels over theologische problemen en geloofspunten de oorzaak van deze krisis zijn, maar zoals bij vele anderen het feit dat haast niemand van degenen die zich christenen noemen, naar Gods wet leeft, en de Kerk volgens u aldus in haar ledematen practisch niet beantwoordt aan haar doel en wezen. Uw bekentenis dat de houding van een priester die blijkbaar tegenover u te kort schoot in de practijk der caritas christiana, een der belangrijkste oorzaken van uw ontgoocheling was, is gewis voor u een bittere ervaring geweest, die overigens, om openhartig te spreken, aan weinigen gespaard gebleven

is. Ik weet trouwens hoe onuitsprekelijk bitter de herinnering aan de onvolkomenheid van sommige priesters u geworden is, hoezeer hun afzijdigheid bij de uitspattingen van haast dierlijke passie waarvan dit land een paar jaren geleden het toneel, en een groot aantal hoogstaande mensen het slachtoffer was, u geschokt heeft - u en vele anderen. Hoe sommige onmannelijk voorgestelde devoties en gevoeligheden waaraan sommige bedienaars der Kerk een al te ruime plaats gunnen, uw reeds licht tot kritiek geneigde geest ontstemden. Hoe het geldsysteem der kerken - van sommige kerken - u afstiet, de ledigheid van sommige leden van de clerus, de banaliteit van hun optreden, het onbeduidende van hun innerlijk wezen, hun hang naar de wereldse dingen, het gemak waarmee ze vaak de meest verlatenen en hulpbehoevenden op geestelijk zowel als op stoffelijk gebied in de meest tragische uren van hun leven in de steek lieten. Wat kan ik daarop antwoorden, ik die zoals vrijwel iedereen dergelijke tekorten van dezelfde zijde ondervonden heb? Alleen dit: dat ook ieder van ons op dit gebied zeven maal zeventig maal viel. En ook dat er naast enkelen waaraan ge u ergerde, velen zijn die een hoogstaand leven leiden, vol apostolische ijver. Wij tenminste dienen het onderscheid in te zien tussen de Kerk en haar bedienaars.

Ik geloof nochtans dat, afgezien van de daareven genoemde oorzaken, de grond van de vervreemding van God en zijn Kerk voor velen onder ons hoofdzakelijk te maken heeft met een gevoel van ontgoocheling bij het beschouwen van de toestand onzer als christelijk bekend staande beschaving. De zaak is namelijk dat, afgezien van kerkgebouwen, van cultus en wat daarmee samenhangt, van onderwijs en van allerhande christelijke tradities en geplogenheden, er van werkelijk christendom in het openbaar leven van de hedendaagse mens nog weinig te bespeuren valt. De wereld, zeggen de eenvoudigen, is gebouwd op geld, bezit, ambities en zaken, met als gevolg daaraan veel onrecht op allerhande gebied. Wie wat verder kijkt en wat dieper denkt voegt erbij: en op liefdeloosheid, middelmatigheid, bekrompenheid, egoïsme en lafheid. Goed, zeggen sommigen, maar waar blijft de rol der Kerk die, naar men in elk godsdienstig handboek kan lezen, de mens heeft opgeheven door de dwang van zijn wetten en de kracht van zijn genademiddelen tot een hoger en edeler denkend, en door bovennatuurlijke motieven gedreven handelend wezen? Zijn bijvoorbeeld sommige christenen van deze tijd, gedoopt, gevormd en geadeld door de Sacramenten, edeler, meer en beter mens dan de Grieken uit de eeuw van Plato en Aristoteles?

Laten we verder openhartig bekennen, mijn vriend, dat de Kerk, met menselijke ogen gezien, in deze tijd een beeld vertoont dat angstwekkend is. De moderne mens heeft zich namelijk inderdaad in zijn geheel genomen afgekeerd van de godsdienst, ook al is hij gedoopt en opgevoed in de christelijke levensbeginselen. Als hij welvarend is gelooft hij dat hij God niet meer nodig heeft, en als hij arm is beschouwt hij de Kerk als een instituut dat in stand gehouden wordt om de rijken te beschermen, en de priesters als een soort politieagenten, van wie verwacht wordt dat ze met morele dwangmiddelen de orde en de goede manieren zouden handhaven, d.w.z. de opstandigheid der schamelen paaien aan de hand van het vooruitzicht op een herstel van het evenwicht na de dood, hetwelk hun het heden gemakkelijker moet doen aanvaarden. De arme verwacht van de bedienaars der Kerk dat ze, zoals Christus destijds de sjacheraars uit de tempel dreef, eerder hard zullen zijn voor de rijken, en de armen met voorliefde tot zich trekken, maar in feite ziet hij dikwijls - om het niet anders te zeggen - het tegendeel gebeuren. Mede als gevolg aan dit gevoelen dat de Kerk geen ingrijpende rol meer speelt in het leven van velen, wordt de gedoopte, ondanks de numerieke groei der kerkelijke organisaties, meer en meer onverschillig voor de gods-

dienst. De kerken zijn voor velen nog slechts musea, en de kerkelijke plechtigheden een soort folkloristische geplogenheden. Behalve het Doopsel, de Eerste Communie, het Vormsel, het Huwelijk en de begrafenis, voltrekt het leven van vele christenen zich practisch buiten de Kerk, en ze richten zich daarbij naar het voorbeeld van de moderne Staat die in wezen heidens is, en de mens slechts beschouwt in functie van zijn administratief bestel en van zijn mogelijkheden als belastingbetaler, als voortbrenger en verbruiker. Het is niet zozeer een openlijke strijd tégen God en Kerk, als eenvoudig het gevoelen van buiten God en de Kerk te staan. Men is nog wel geneigd de kultuurhistorische betekenis der Kerk in de ontwikkeling onzer beschaving te erkennen, en dat alles wat het Avondland heeft voortgebracht aan geestelijke waarden, morele normen, kultuur, schoonheid, wijsbegeerte, onderwijs, organisaties, opvattingen van gezin en staatsgemeenschap, te danken is aan de Kerk, doch men verwerpt het idée dat dezelfde Kerk nog op ingrijpende wijze scheppend, ordenend, wetgevend kan optreden voor de moderne mens. Ten slotte is Europa, de wieg van het Christendom, bezig ook het graf van het Christendom te worden. Ook de verhouding van mens tot mens voltrekt zich buiten het bewustzijn der opperste wet van het Christendom die

liefde is, zodat de oude ervaring der heidenen dat de ene mens een wolf is voor de andere, opnieuw werkelijkheid geworden is. En hoe het met de verhouding der christelijke naties onderling gesteld is hoeft niemand ons nog te komen vertellen. Europa is een schandaal geworden voor de niet-christelijke volkeren der aarde die het als taak heeft te bekeren.

Het zijn waarschijnlijk dergelijke overwegingen die vele, althans ettelijke, intellectuelen afgekeerd hebben van de Kerk. Hun standpunt is minder militant dan passief. De meesten die ik ken beweren met nadruk dat ze, sedert ze zich losgerukt hebben van de Kerk, een gevoel van ontzaglijke bevrijding en een onuitsprekelijke verademing ondergingen, een bevrijding uit een dwangidée dat, naar ze achteraf bedenken, tot dan toe hun leven met een donkere obsessie van schuldbewustzijn, boetedwang, ordening van het verleden, angst voor latere vergelding en onmannelijke doodsvrees overschaduwd hield. Ze voelen zich, naar ze verzekeren, zoveel minder gedrukt, zoveel losser, blijmoediger, meer zondeloos, onbevangen tegenover het leven en de natuur, ongeveer als een Griek zich moet gevoeld hebben in het Dionysiaans tijdperk. En ik ben er niet zo volstrekt zeker van dat dit gevoelen uitsluitend berust op zelfbegoocheling. Het merkwaardige daarbij is dat zij die zo spreken zich practisch

bijna nooit vrijgemaakt hebben uit de banden der Kerk om zich meteen te ontworstelen aan de dwang van haar morele wetten. Integendeel: meestal leiden ze een leven dat beantwoordt aan de wetten van een strenge, hoogstaande moraal, oriënteren ze zich bij hun openbare levenshouding en in hun gedrag als private mensen naar de wetten van God en de Kerk, en beroepen ze zich op dezelfde wetten bij het bepalen van hun verhouding tegenover de anderen, de tradities van hun huiskring, de opvoeding van hun kinderen. Ze zijn aldus, ondanks hunzelf, kinderen van hun vroeger geloof, en producten van een eeuwenlange christelijke opvoeding, waaraan ze zich onbewust vastklampen als aan een houvast dat hun leven richting en betekenis gaf.

Het is namelijk zó dat een man die geen geestelijke toevlucht meer heeft, innerlijk geruïneerd is; hij heeft, of hij het wil of niet, een minimum aan mysterie, aan liefde, aan heiligheid nodig om zich moreel en geestelijk, en zelfs om zich intellectueel in stand te houden, zoniet is hij een verloren man. Ook dit heimwee naar de bovennatuur, naar de metaphysiek, is een erfenis van zijn christelijk-georiënteerd denken gevoelsleven dat hij niet zomaar van zich kan afschudden. Hij kan formeel verzaken aan de practijk van het geloof en van bepaalde wetten, doch dit bevrijdt hem niet van de hang

naar het irrationele dat hem ingeboren is, van het heimwee naar Gods eeuwige heuvelen waarnaar zijn leven sedert zijn jeugd georiënteerd werd, van schuldbesef en eeuwigheidsdrang. Want ook hij die niet meer gelooft aan de eeuwigheid, verlangt nochtans in het diepst van zijn hart eeuwig te zijn en voort te leven, en ten slotte is de geest van de intellectueel zodanig georiënteerd dat hij ondanks alles ook gelooft aan de eeuwigheid van zijn bestaan. Kan het zijn dat die drang in ons leeft, en tegelijk ontkend wordt door de definitieve dood? Noem het een eenvoudig-menselijk eeuwigheidsbesef, een ingeboren heimwee om niet helemaal ten gronde te gaan, een zich niet kunnen verzoenen met de onbeduidendheid van een leven dat eindigen zou met het stilvallen van het kleine orgaan waarvan de klop de in standhouding van ons leven verzekert. Noem het angst voor een sterven hetwelk niets anders zou zijn dan een wegglijden in een donkere put hetwelk het absolute einde zou betekenen van een leven aan dromen, schoonheidsverlangen, scheppingsdrift, honger naar liefde, arbeid, plichtsbetrachting, blijmoedig geloof in het leven en in de mens, of zelfs eenvoudig strijd om zich te handhaven als persoonlijk denkend mens in het gewriemel van millioenen - noem het zoals ge wilt, maar niemand onder ons is in het diepste van zijn hart bereid te aanvaarden

dat hij volledig met God afgerekend heeft wanneer hij de Kerk verlaat, evenmin als hij met alles en iedereen afgerekend heeft wanneer hij sterft; dat zijn verantwoordelijkheid bij het sterven een einde neemt, de kans van vergelding in goede of kwade zin definitief voorbij is. Men kan dit een zeer subjectief argument vinden voor het bestaan der eeuwigheid en dus van het goddelijk Wezen, maar het is er een, en het weegt voor mij zo zwaar als al de overige argumenten der apologetica. Ik geloof, en al was dit geloof ook alles wat ik bezat, met verder mijn zwakheid tegenover de mij ingeboren neiging tot het kwaad, dan zou ik toch nog het gevoelen hebben dat ik niet ten onder ga in de vreselijke duisternis waarin ons leven zich beweegt, en in de grondeloze chaos die onze ziel in deze ontstellende tijden omringt.

We weten, gij en ik, dat het leven hard en zwaar kan zijn; we kennen de bitterheid van de strijd om onszelf te handhaven als een bewust-levend mens midden de vreselijke grauwe massa. We ervaren elke dag hoe gering de dosis aan liefde en vriendschap is welke de verhouding van mens tot mens bepaalt; we weten dat hebzucht, egoïsme, trots en zelfoverschatting vooropstaan bij de meeste handelingen van onze medemensen; we ervaren dat de christenen door de band niet beter, d.i. edeler, voornamer, liefdevoller, bovennatuurlij-

ker, christelijker in hun verhouding en ten overstaan van de anderen zijn dan de niet-christenen. We merken dat zelfs de clerus van wie we ondanks alles verwachten dat hij ons zal vooropgaan op de weg van een edeler, bovennatuurlijker, christelijker leven, - en dit is een getuigenis hoezeer wij naar hem opzien en hem meer en hoger achten dan de andere mensen - zo dikwijls kleinmenselijk handelt op het gebied der christelijke caritas. Maar we weten meteen dat dit alles niet het goddelijke raakt hetwelk de zin van ons leven bepaalt. Want het is dezelfde priester die tegenover ons handelt als de leviet uit het Evangelie tegenover de gekwetste Samaritaan, welke ons het Heilig Sacrament reikt en over ons de woorden der Absolutie spreekt, zoals ook de mens die onrecht pleegde, zijn naaste bestal, lasterde, geestelijk leegzoog en achtervolgde, hem het brood uit de mond roofde, moordde, folterde, zich verheugde om andermans ongeluk, steden platbrandde en millioenen deed sterven, die haat kweekte en het leven voor anderen tot een kwelling maakte, dezelfde mens is die de Impromptu's van Schubert schreef, de Concerto's van Bach en de Sonaten van Mozart; die de kathedralen van het He de France bouwde, de stamelende verzen van Dante's Divina Commedia en van Vondels engelenreien dichtte, en al de overige dingen verwezenlijkte die ons elke dag opnieuw

met de mens verzoenen. God schiep de mensr en deze besteedt negen en vijftig minuten van zijn levensuur om al wat licht en glanzend uit Gods handen kwam, duister te maken en te doen verworden, maar om de éne minuut waarop hij zich zijn goddelijke roeping herinnert en Gods scheppingsgebaar herhaalt - geprezen zij de mens om die éne ogenblik. Denk in de donkere uren van uw leven aan datgene wat goed en gaaf is, aan alles wat mooi is en mooi bleef, want het zijn deze dingen die u tot God brengen. Mooie dingen zijn heilige dingen, want in hen openbaart God zich aan wie ze begrijpt en aanvoelt, en zolang gij dit nog kunt hebt gij God nog niet werkelijk en voorgoed verloren. De vrouw en de heiligheid der liefde, de muziek die ons aanwaait uit het bos en het licht dat stroomt over de bloesemende landouwen; het dier dat goed en argeloos is, de wind die over de vlakte suist en de glanzende wolken die juichend aanstuwen over onze hoofden, de bomen, de bloemen, de sterren, de huivering der stille nachten, het kind dat gaaf is, de muziek die de mens opnieuw herinnert aan zijn afstamming en zijn bestemming, en al de dingen die hij als kunstenaar schiep. Denk aan de dingen die God maakte tot onze verheugenis en die onbezoedeld zijn door de handen en de adem der mensen, en aldus iets van Gods ongereptheid in zich dragen, want ze zullen ons

ook nader tot Hem brengen in de zware eenzame uren van ons bestaan, wanneer Hij ver van ons schijnt. Het is immers door deze stoffelijke dingen dat Hij zich blijvend openbaart aan hen die weigeren de bovennatuurlijke dingen te aanvaarden. Het lijkt misschien niet veel, maar in feite is het ontzaglijk veel; ze worden alleen niets wanneer men enkel met deze dingen de ontzaglijke ruimte van een ledige ziel wil vullen, want schoonheid is de glans van het Goddelijke, niet God zelf. Ik weet verder bij ervaring dat in de uren van twijfels en ledigheid de nuchtere logica der redeneringen over het Godsbestaan zo weinigzeggend zijn, en dat ze ons hart, dat in de dingen welke het geloof raken een oneindig groter aandeel heeft dan het verstand, volledig onberoerd laten. Zolang ge open staat voor de dingen die mooi zijn, hebt ge God niet werkelijk verloren, want vooral in de schoonheid openbaart hij zich. Laat aldus Gods schoonheid in u inwerken. Wees mild en dapper. Geloof in de dingen die gaaf en goed bleven. Tracht te leven als een christen, ook al hebt ge het gevoelen dat ge buiten de Kerk staat, d.w.z. leef eerlijk, wees volledig mens en volbreng uw menselijke plichten, want dit alles heeft zoveel te maken met een christelijk leven als het nakomen der Zondagsplichten en het vleesderven op Vrijdag. Wees mild en deemoedig, want, zoals Oscar

Wilde in ‘Dorian Gray’ schreef: ‘de grootste zonden der mensen hebben plaats in hun hersenen’. Houd uw leven op een zuiver christelijk plan. En voor alles: leef gaarne en wees gelukkig om het leven.

Vaarwel!

Een brief aan een vijftigjarige

Goede vriend!

Het kaartje met de paar woorden welke ik U elk jaar stuurde op uw verjaardag wil ditkeer een brief worden, nu ge morgen uw vijftigste geboortedag viert. Ik zou U eenvoudig een welgemeend ‘proficiat!’ kunnen zenden, met het klassiek ‘ad multos annos!’ maar ik ken u genoeg om me voor te stellen dat een verjaardag als deze voor u een bizondere betekenis moet hebben, en dat morgen velerhande goede en mooie herinneringen en vooruitzichten uw geest zullen bezig houden.

Wie jong is vindt een halve eeuw een heel stuk leven, en op afstand gezien is men geneigd te denken dat een man op die jaren al een belangrijk stuk werk achter zich behoort te hebben. Zodanig zelfs dat de meeste jongelui het gevoelen hebben dat een vijftigjarige eigenlijk niet eens meer meetelt. ‘Hier sta ik - en dit heb ik verwezenlijkt!’ zou men moeten kunnen zeggen. Maar het is helaas zó, dat men op zijn vijftigste jaar meestal pas weet wat en hoe men het behoort te doen, en hoe dikwijls hetgeen achter ons ligt naast de kwestie was. ‘Ik verlangde het goede te doen, en deed wat verkeerd was!’ bekende de apostel Paulus toen hij tot zijn rijpe jaren gekomen was. Hoe onbelangrijk en vaak verkeerd is inderdaad op afstand gezien eigenlijk alles wat we totnogtoe

tot stand gebracht hebben! Alles wat we deden werd reeds vóór ons gedaan, hebben talloze anderen reeds vóór ons verwezenlijkt, dikwijls beter dan wij het deden, en zullen nog vele geslachten na ons doen. Dus hebben we in de grond niets buitengewoons gedaan, en zijn we hoogstens slechts een schakel geweest in de ketting die reeds eeuwen vóór ons bestond, en nog eeuwen na ons zal duren. Als dit waar is, denkt de man, niet zonder zich even in zijn trots gekwetst te voelen, is mijn werk betrekkelijk onbelangrijk geweest, en in elk geval is er bedroevend weinig terecht gekomen van mijn grote jeugddromen. En gaat het van nu voort met vlugge stappen naar het einde. Laten we beiden bekennen dat vooral deze bedenking de man bitter is.

Het is wel zó dat de jaren die men op uw ouderdom doormaakt een soort krisis in het leven betekenen. Zoveel weten we dat de ‘démon du midi’ lang geen litéraire fantasie is. De natuur laat zich op die jaren met nieuwe intense kracht bij de man gelden; een soort levenshonger waarvan hij zich vroeger niet bewust was maakt zich meester van zijn geest en zijn hart; hij wil zich inspannen om nog iets terecht te brengen van het stuk leven dat hem allicht nog gegund wordt; hij voedt zich met nieuwe voornemens en nieuwe illuzies, en werpt de beangstigende gedachte aan de naderende

dood ver van zich. En op bepaalde momenten denkt hij er vluchtig bij dat het tijd wordt om aan het onvermijdelijke te denken en naar God toe te groeien. Want ook de diepere en uiteindelijke zin van ons leven dringt zich geleidelijk sterker dan vroeger op aan zijn geest. Alles bij elkaar voelt de man rond deze jaren dat hij ‘tot rijpheid’ gekomen is. Dit openbaart zich behalve in de intense levenshonger waarover ik het daareven had, in een diep heimwee naar al wat jong is en groeit, in een levensdrang die hem tevoren vreemd was of die in elk geval ver achter hem ligt. Het hart laat zich opnieuw gelden, en wordt zo gevoelig aan liefde en vriendschap dat men er zich haast om schaamt dit te bekennen; er groeit een vaag bewustzijn dat hij, ver van zijn levenstaak grotendeels vervuld te hebben, eigenlijk nog een begin moet maken met wat hij zich eens als een levensprogramma vooropstelde, en het besef dat het grootste en misschien het beste deel van het leven dat God hem toedacht zonder twijfel reeds achter hem ligt, en de dood hem misschien spoedig wacht - met een vage vrees dat dit sterven misschien zwaar zal zijn. Vergis ik me, goede vriend, wanneer ik aldus het inventaris van het innerlijk leven op uw jaren tracht samen te stellen?

Wat voorbij is, is voorgoed voorbij, en er zal wel geen man ter wereld zijn welke de her-

innering aan bepaalde voorvallen uit zijn voorbije leven niet beangstigt. Ik denk echter dat het nodig is dat we voor onszelf op een bepaald ogenblik dit verleden afsluiten, en misschien is de lijn die ge gaat overschrijden het goede ogenblik om dit te doen. Het is een vernederende gedachte, dat de vage symptomen van een vermoeid lichaam, de versnelde polsslag bij een of andere krachtinspanning, een plotse steek in de lever, een lichter vermoeid hart, zwakkere zenuwen, een mindere weerstand tegen emoties en een vage angst voor de dood de elementen zijn die ons tot God moeten brengen.

Ik heb reeds gemerkt dat velen bij het naderen van de zogenaamde ‘oude dag’ zichzelf moed inspreken met de bedenking dat de mens thans langer jong blijft en ook langer leeft, en in de grond is dat ook zó, gesteld dat de jaren die men langer leeft het sterven dragelijker zouden maken - wat echter naar ik vermoed niet zo is. De nieuwerwetse hygiëne, de volmaakter geneeskunde, de betere verwarming, voeding, sport, baden, openluchtleven, houden de meesten van ons, dit wil zeggen: de gezonden onder ons, langer vinnig en fit. Maar daar staat tegenover dat het hart thans ook zoveel vlugger vermoeid is, en de degeneratieziekten tegenwoordig zoveel talrijker zijn dan dit bij onze ouders het geval was.

We betalen een dure prijs voor het zogenaamd modern, hevig gespannen leven dat een symptoom is van onze tijd; het meer horen, lezen, zien, voelen, genieten, zich verplaatsen; de meerdere financiele bekommernissen en de onzekerheid over de toekomst, de overspanning en de onrust, de jacht der stad en der intensere levensvormen, de vermoeidheid, het lawaai - en de vele andere dingen die ons organisme en onze geest zoveel vroeger verslijten. We zijn namelijk merkwaardiger wijze met al onze moderne hygiëne, onze betere werkvoorwaarden en hogere levensstandaard blijkbaar veel vatbaarder voor ziekten en zoveel delicater van gestel dan onze ouders en grootouders. We leven langer, doch we zijn dikwijler ziek en alles bij elkaar vlugger versleten, en in elk geval zijn de degeneratiesymptomen en de slepende, smartelijke ziekten thans een veelvuldiger verschijnsel dan in de tijd van onze grootmoeders: hersen- en aderverkalking, hersenverweking, hartverzwakking, zenuwinzinking, suikerziekte zijn haast modekwalen geworden die de mens geleidelijk slopen en aftakelen, en hem langzaam en bewust doen sterven. Maar het merkwaardige is dat haast niemand die aan een dergelijke ziekte lijdt, gelooft dat het reeds geleidelijk naar het einde gaat. In het diepste van zijn hart gelooft hij niet eens dat ook zijn beurt allicht spoedig daar zou kunnen

zijn; hij verzet zich tegen die gedachte, en werpt het denken aan zijn laatste uur ver van zich als de ongezonde fantasieën van een hypochonder of een neurasthenieker. Want de grote bekommernis van elk man is: lang te leven, of liever: ‘nog’ lang te leven, en zijn eeuwige illuzie, zelfs vlak bij zijn dood, is dat dit hem ook zal gegund worden. En in plaats van zich vertrouwd te maken met de doodsgedachte werpt hij alles wat verband houdt met dit vooruitzicht ver van zich. Tot geleidelijk de natuur zich laat gelden, en het naderend einde of de hoge ouderdom hem de verstilling en de overgave bijbrengen waarmee hij meestal uiteindelijk de dood tegemoet treedt. Ik heb zoals gij mijn beide ouders zien sterven, en ik weet hoe God en de natuur de mens in dit uur terzijde staan om de weg te gaan waarbij niemand hem helpen kan. Maar ook van hen weet ik dat hij een gelukkig man is die bij zijn sterven kan terugdenken aan veel moois, aan vele goede dingen die hij zag, hoorde, voelde en in zijn eigen leven verwezenlijkte. Misschien is dit het enige dat het sterven lichter kan maken, en dat ons zo onuitsprekelijk de eenvoudigen doet benijden die over hun leven kunnen getuigen: ‘alles is goed geweest!’ Mijn lieve vriend, ik gaf al mijn schamel bezit om met zulk gevoel van veiligheid te kunnen sterven als mijn moeder dit deed. Maar ons geslacht is zoveel meer

bezeten door onrust en strijd, vervuld met bekommernissen om vele dingen, aangetast door overgevoeligheid en overspanning, door twijfels en scepsis, gemis aan zekerheden, ontgoochelingen op stuk van geloof in het leven en in de mensen, die ons de sereniteit, de overgave en het milde inzicht ontnomen hebben, en het leven en ook het sterven zoveel zwaarder zullen maken. Er komt een ogenblik dat van hetgeen waaraan we ons vastgeklampt hebben ons slechts één ding blijft: God. En de verre voorbode van dit ogenblik is het ontwakend verlangen om het verleden, waarvan de herinnering soms zo zwaar weegt, goed te maken door de jaren die nog voor ons liggen. Het is echter een vreselijke ervaring dat juist in die jaren de levensdrift en de honger naar genegenheid, naar schoonheid en vreugde en comfortabel leven, naar de dingen die des mensen en der aarde zijn, zich met nieuwe hevigheid aan ons opdringen. Dat, mijn lieve vriend, is de tragiek van onze vijftigste verjaardag, en daar moeten we ons doorheen worstelen, naar God toe. Waarom toch moet dit zo zijn? vraagt men zich soms vertwijfeld af; waarom maakt God het ons zo moeilijk? Ik weet het niet, lieve vriend, of liever: ik weet één antwoord: omdat God het zó goed vindt voor ons. Hij zal ons leven naar menselijke maat meten, want hij heeft ons een menselijk hart gegeven, en

onze menselijke neigingen, driften en onvolkomenheden toegelaten. Reeds toen hij ons maakte wist hij dat ons leven één schakel van onrecht zou worden, en toch heeft hij ons gemaakt. Misschien omwille van het éne moment waarop hij zinspeelde toen hij sprak over de vreugde welke het verloren maar teruggevonden schaap de Herder zou bereiden wanneer dit zou terugkeren.

Misschien denkt ge bij uzelf: deze doodsgedachten zijn wel zonderlinge overdenkingen om te ontvangen op de morgen van een verjaringsfeest. Maar ik ken u voldoende om te weten dat de gedachte aan 's mensen roeping en eeuwige lotsbestemming dikwijls uw geest bezig houden. Bovendien zorgen God en de natuur ervoor dat op een bepaalde ouderdom onze geest zich geleidelijk aanpast en verzoent: met de gedachte der lichamelijke dood, en het verzet mildert tegen wat in de grond zuiver natuurlijk is, zonder dat onze ziel in opstand komt tegen hetgeen de wet van God en van de natuur is, en het doel van ons bestaan. We weten immers dat de harde gang naar dit einde onvermijdelijk en nodig is, en dat ook dit overgaan in de natuurlijke orde der dingen ligt en van God komt. Vele millioenen zijn voor ons deze zware, eenzame gang gegaan, en vele millioenen zullen dit na ons nog doen; velen deden het met bitterheid en verzet, ande-

ren vol angst, vol heimwee en levenshonger, vol wroeging of blijmoedige verwachting; de meesten sidderend voor de donkerte waarin ze zich voelen wegglijden, velen vol droef verlangen om nog goed te maken wat in hun leven duister was, of vol heimwee naar Gods eeuwige heuvelen. Ik geloof echter niet dat ik mij vergis wanneer ik denk dat God geen behagen heeft aan degenen die zijn komst in angst en beven verbeiden. Hij maakte ons tot mannen, en het past dat we als mannen voor hem staan, deemoedig, vertrouwend, hopend, doch màn naar zijn wil en behagen. Iets onderscheidt ons immers, kinderen van God, van degenen die leven buiten zijn licht: ons onwrikbaar geloof dat we terugkeren naar hem uit wie we geboren werden, en dit geloof sluit in zijn dwang en grootsheid alles in wat God ons verder beval te geloven. Hij weet immers hoe zwaar het de man kan zijn, volledig, bewust en met overgave tot in zijn uiterste konsekwenties alles te geloven wat hij ons oplegt, vanaf het geloof in de Vader, de Zoon en de Geest, tot de uiteindelijke verrijzenis van het vlees. Wat mij betreft, mijn vriend, is dit bewust uitgesproken woord ‘credo’ misschien nagenoeg het enige wat ik God eens zal aan te bieden hebben. Wij zijn eeuwig, gij en ik; dit eeuwige hebben we met God zelf gemeen, en brengt ons dus nader tot hem. Dit eeuwigheidsbesef

leeft zo diep in ons dat de grootste troost die we onszelf kunnen geven juist die zekerheid is van ons onsterfelijk-zijn. In een kind, in een schilderij, in een muziekwerk, in een boek, in de herinnering van de geslachten die in lengte van dagen uit ons bloed zullen groeien, in de goede dingen die we in onze beste ogenblikken verwezenlijkt hebben, in al hetgeen we deden om Gods wil in ons te doen.

Aldus, veel vreugde en een zonnige, blijmoedige dag weze morgen uw deel! Gods zegen over uw verder mannenleven! Groei naar God toe, en wens mij hetzelfde.

Vaarwel, lieve vriend!

Aan een vriend die pas ontslagen werd uit de gevangenis

Waarde vriend,

Gisteren bracht iemand mij het nieuws dat gij voor een paar dagen vrijgekomen waart uit de gevangenis. Toen ik hem vroeg hoe hij u getroffen had, en of hij meende dat uw bijna tweejarig verblijf in de cel u misschien lichamelijk of geestelijk geknakt had, trok hij zwijgend de schouders op, en antwoordde dat het moeilijk was nu reeds de geestelijke gesteltenis te beoordelen bij iemand die pas de gevangenis verlaten had, en dat veel zou afhangen van het geestelijk klimaat in en om u, en van uw krachtdadigheid en uw wil om u weder aan te passen aan het leven. 'Hij moet opnieuw en geleidelijk acclimatiseren!' was zijn besluit. En daar ik u altijd gekend heb als een edel, hoogstaand man, en mij uitstekend kan indenken hoezeer de ontzettende vernedering van een rechtsgeding en een gevangenisstraf uw gevoelige ziel moet gekwetst en gepijnigd hebben, en hoe grondeloos verlaten gij u waarschijnlijk deze eerste dagen tussen de 'rechtvaardige', althans nimmer-gestrafte burgers wel moet voelen, bedacht ik dat een brief van mij u misschien genoegen zou doen, in afwachting dat ik u persoonlijk kom bezoeken.

Anderen die in dezelfde omstandigheden als gij verkeerd hebben, vertelden me reeds in welke mate de afwezigheid van een werkelijk

schuldbewustzijn het leed der gevangenschap voor hen verzwaarde, omdat meteen het besef van de loutering, van het uitboeten van een misdrijf om het met conventionele woorden te zeggen, bij hen ontbrak. Hoewel dit bewustzijn van geen misdadiger te zijn u en vele anderen die in uw geval verkeerden enerzijds innerlijk zal recht gehouden hebben, kan ik me voorstellen dat juist de gedachte een straf te ondergaan die gij gelooft niet te hebben verdiend, u onuitsprekelijk zwaar moet doen lijden hebben. De wereld heeft geoordeeld dat gij een misdaad begaan hebt tegen een van haar al of niet geboekstaafde wetten, en afgezien van de vraag of uw tekortkoming ook indruiste tegen een wet van God, van de natuurlijke moraal of van het eenvoudig rechtsgevoel, heeft zij over u haar oordeel uitgesproken. Ze heeft zich daarbij niet afgevraagd of er spraak kon zijn van een bewuste fout, of deze straf niet honderdmaal dieper ingreep in uw ziel dan bij iemand die zich werkelijk vergreep aan recht en positieve wetten, en of uw veroordeling en straf u misschien niet voor lange tijd of voorgoed onder de druk van een minderwaardigheidsgevoel zou brengen. De wereld was voldaan, de weldenkende burger schudde het hoofd over u en ging verder zijn weg, en weinigen stelden zich de vraag of zijzelf niet binnen de muren van een cel hoorden, op werkelijker

gronden dan gij. De maatschappij heeft u veroordeeld, haar rechters hebben over u de straf uitgesproken, doch ze was zich niet bewust dat zij in vele gevallen zelf de oorzaak was dat sommigen gevallen zijn, en dus mede verantwoordelijk voor hun misdrijf, leder van ons, mijn vriend, heeft trouwens vele dingen gedaan waarvoor hij nooit terecht stond of zal staan. Er is tussen u en de anderen slechts één verschil: gij hebt uw mogelijke fout geboet, en zij niet. Gij hebt geleden om uw eventuele val, en het is het voorrecht van die geleden hebben, een goed mens te zijn.

Waarschijnlijk stelt ge u evenals de meeste gewezen gevangenen voor, dat het feit een tijd in de gevangenis doorgebracht te hebben, een schande is die u gans uw leven bijblijft. Uit uw vroeger leven is u de ervaring bijgebleven dat de ‘zuiveren’ die nooit gestraft werden, zelden medelijden hebben met wie gevangen is of was, eer leedvermaak, en misschien gelooft ge zelfs dat men u achter uw rug achternawijst en dat gij nergens meer welkom zult zijn bij ‘fatsoenlijke’ mensen. Allicht hebt ge binst de eindeloze dagen en nachten in de cel op uw vingeren nageteld hoeveel vrienden u misschien trouw zullen gebleven zijn, en wie onder uw vroegere kameraden het hoofd zal omkeren wanneer ge hen op straat ontmoet. Uw lijden als gevangene werd nog verergerd door de

kwelling van de gedachte aan uw gezin en aan de dreiging van armoede, van de angst voor de mogelijke afvalligheid van sommige kameraden, van het bewustzijn van het onrecht dat aan u gepleegd werd, van de schijnbaar volledige ondergang van vele dingen waaraan ge hartstochtelijk geloofd, en waarop gij voor een goed deel uw leven gebouwd hadt. En niet minder door het ontzaglijk heimwee dat al die dagen in u moet gewoeld hebben naar ruimte en vrijheid, naar de blijmoedige dagen toen ge nog eens mens waart als de anderen, toen ge het recht hadt ieder in de ogen te zien, en de maatschappij u nog niet uitgebannen had. Pas tussen de muren der cel wordt men er plots van bewust hoe mooi, gelukkig en blijmoedig het leven vroeger geweest was, en de herinnering aan de goede dagen van voorheen maakte uw verblijf gedurende vier en twintig lange maanden in de cel nog vreselijker. ‘Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria’ schreef Dante. - ‘Honderdmaal, zegde me iemand die in uw geval verkeerde, heb ik getracht mezelf te overtuigen van mijn schuld, althans wat betreft de zaak voor dewelke ik terecht stond, en telkens kwam ik tot de bevinding dat de stelsels en de wetten die me veroordeeld hadden onrechtvaardig en zelfs de oorzaak van mijn vermeende val waren!’ Ik heb hem geantwoord: ‘Al waren ze

onrechtvaardig, gij kunt ze voor uzelf rechtvaardig maken, met te denken aan de fouten van uw leven waarover geen menselijk gerecht ooit een veroordeling zal uitspreken, of die een geheim gebleven zijn tussen God en u!' Want elke daad die men stelt heeft haar weerslag op onze geest, op ons karakter en op ons verder leven, en eens dient men haar te verantwoorden. En in elk geval moeten wij ze uitboeten. Velen worstelen gans hun leven tot ziekwordens toe met verborgen dingen, die tot rust en evenwicht zouden komen door een belijdenis of door een al of niet vrijwillige uitboeting. Geloof dat uw gevangenschap bergen kwaad, zoniet van u, dan van anderen heeft goedgemaakt wanneer ge haar in die zin hebt aanvaard.

Trouwens: het is een meermaals opgemerkt feit dat de gevangenschap, zoals elke eenzaamheid, de mens verinnigt wanneer hij gaaf gebleven is. Ze brengt hem tot rust en zelfbeschouwing, tot mildheid en deemoed, en aldus beschouwd is ze tën slotte een genade. Wie geen vrede in zich heeft moet er echter onfeilbaar opstandig worden, en vervuld met wrok. Vele dingen die men vroeger niet begreep worden er duidelijk, zoals altijd in de eenzaamheid, omdat de geest niet afgeleid wordt door de drukte van het leven; vele dingen welke men tevoren enkel van buitenaf zag, en die door de misvorming van het prisma der valse waarden

een buitensporig en onevenredig belang gekregen hadden, worden hier tot hun werkelijke, d.i. meestal tot een zeer geringe waarde herleid. En daar hart en ziel in de eenzaamheid der gevangenis niet meer vertroebeld worden door de schijnwaarde, de schijngrootheid, het schijnbelang en de schijnwaarheid van vele dingen, woorden, stelsels, standpunten, leuzen en idealen, werd aan de gevangenen de mogelijkheid gegeven om zich los te rukken uit de vertroebeling die de meesten daarbuiten in de ban van een onwaar en vals leven gevangen houden. Aan de eenzame in de cel wordt de kans gegund zijn hart en geest te ledigen van vele onzuiverheden, en aldus wordt hij in staat gesteld om werkelijk een ander mens te zijn tegen het uur dat de deur der gevangenis zich voor hem opent. Heel de wereld is overigens ten slotte niet groter dan zijn cel, want hij draagt gans de wereld in zich. In uw cel zaagt gij de dingen zoals ze werkelijk zijn, niet als wij, zoals ze schijnen.

Indien het waar is dat de mens zich af en toe over zichzelf dient te bezinnen en zich in te spannen om een nieuw mens te worden, zal dit voor u gemakkelijker vallen dan voor gelijk wie. Evenmin als ge in de gevangenis niet mocht vergeten wie ge waart als vrij mens, ten einde uw zelfbewustzijn hoog te kunnen houden, zo moogt ge nu evenmin vergeten

dot ge eens een gevangene geweest zijt, niet om u daarover te schamen, maar omdat deze gebeurtenis de aanvang betekent van een nieuw leven. Verloochen ook hier uzelf niet. Uw gevangenschap was niet noodzakelijk het besluit van een verkeerd-georiënteerde levensbeschouwing, eer het gevolg van de structuur ener maatschappij waarin voor bepaalde levensopvattingen geen plaats meer schijnt te zijn, en die onhandigheden, vergissingen en fouten welke hun oorsprong vonden in een idealisme waaraan ze weigert behoefte te gevoelen, straft als een misdaad. Uw gevangenschap is voor u niet het einde, wel een begin, want er wacht u nog veel werk: velen die later groot geworden zijn door hun woord, door hun werk, door hun leven, zijn u in de cel voorafgegaan; ondanks of misschien dank zij hun celverblijf zijn ze vaak gegroeid tot grote of tot gave, schone mensen. Indien ge wilt zal uw verblijf in de gevangenis voor u zuiver winst zijn, want zelfs de bewijzen van vriendschap en goedheid die ge daar ongetwijfeld van uw lotgenoten ondervonden hebt, en die degenen welke verbonden zijn door armoede of door een gemeenschappelijk leed elkaar zoveel gemakkelijker gunnen dan zij die in vrijheid en overdaad leven, zullen voor u ongetwijfeld een blijmoedige ervaring geweest zijn. Denk niet: er blijft mij thans niets over dan schande, want het rijkste werd u niet ont-

nomen: de vrijheid om een goed mens te zijn. En de opsomming van alles wat ge nog wél hebt zou hele bladzijden vullen. Gedurende twee jaren werdt ge verscheurd van heimwee naar ruimte en vrijheid, naar de mogelijkheid te gaan waar uw verlangen u dreef. Het zicht van een handbreed stukje lucht of van een witte wolk, van een zonnestraal of wat sneeuwval heeft in uw ziel ongetwijfeld een onuitsprekelijke honger naar de verte gewekt. - 'Het jonge groen van een wilg of een populier waarvan we in de verte vaag de weelderigheid konden onderscheiden als de sidderende adem der lente die nauwelijks doordrong tot de wandelkoer, maakte ons ziek van verlangen,' zo vertelden me anderen die in uw geval verkeerd hadden. De herinnering aan het vredig geluk van uw huiskring, de intimiteit van een bezoek aan een vriend, de geneugte van de muziek, de omgang met andere vrije mannen, de vrijheid om te spreken, om te denken, om te beslissen, en het vooruitzicht dat al die dingen spoedig opnieuw voor u realiteit zouden worden, heeft u innerlijk recht gehouden binst de eindeloze dagen van uw gevangenschap. Laat thans het blijmoedig besef van de afwezigheid van een dwingende macht die ginder elke stap, iedere daad, ieder verlangen regelde, van de brutale inmenging in uw intiem leven, van het ingrijpen in wat voor ieder mens als het allerstriktste per-

soonlijk domein geldt; laat zelfs de herinnering aan al de overige dingen die een gevangenis tot een gevangenis maken en die thans als een zware last van uw schouders gevallen zijn, u aanzetten om het leven opnieuw te ondergaan als een blijmoedig feest. Word een nieuw mens die het kwade als een boze droom van zich afwerpt, en als een gezuiverde door het lijden opnieuw onder de mensen treedt. Schaam u niet. Verheug u, want weinigen kregen zulke kans om zich te verheugen als gij. Leef gaarne en heb plezier van uw leven, want ook dit is Gods verlangen. Hij weet de zin van alles wat ons overkomt, en alleen wie zwaar leed kan de overrompelende vreugde en het geluk kennen van de herwonnen vrede en van de vrijheid.

Ik groet u verheugd en wens u welkom midden uw vrienden. Wees gelukkig en vertrouw. God is met u!

Tot spoedig weerzien, lieve vriend!

Een brief aan een ontmoedigde Vlaming

Waarde kameraad,

Het was geen optimistische brief die ik van U ontving, en de vraag die ge bij de aanvang van uw schrijven stelde: is de toestand in Vlaanderen wat betreft de strijd om onze wedergeboorte niet voorgoed hopeloos, hebt ge zelf beantwoord in vier lange bladzijden met de meest sombere tekening van de toestand waarin zich vrijwel gans ons Vlaams kultuurapparaat bevindt, om te zwijgen over de meer politieke aspecten.

Het is inderdaad geen bemoedigend bilan, en men hoeft niet eens een scherpzinnig onderzoek in te stellen naar de organisaties welke Vlaanderen zo moeizaam in de loop der jaren opbouwde: de IJzerbedevaarten, de Nationale Zangfeesten, de verenigingen voor kunstenaars, voor volksopvoeding, volkskunde, jeugdopleiding, oudstrijders, wat weet ik, om tot hetzelfde besluit te komen als gij: het ziet er niet goed uit wat de toekomst van Vlaanderen betreft. En dan zijn er nog, zoals ge schrijft, de duizenden idealisten en strijders aan wie definitief of voor lange tijd de kans onttrokken werd hun man te staan in de beweging; de velen die gebroodroofd werden en dienen af te zien van elke andere activiteit dan de bekommernis om hun brood; de velen die geïnterneerd, gevangen of veroordeeld, of op z'n

minst hun rechten als vrij man ontnomen werden, en behalve die rechten vaak ook de durf, de moed, de geestelijke energie om zich nog te laten gelden. De leiders die gediscrediteerd werden, de gedachte van de Vlaamse strijd zelf die als landverraad werd gedoodverfd, en voorgesteld als een overbodige en tegenover het volk misdadige drijverij van dwazen en heethoofden. Alles wat zich sedert tientallen jaren tegenover ons stelde heeft schijnbaar de bovenhand; al de negatieve krachten hebben onze trots en onze volksfierheid, onze zin voor grootheid en zelfstandigheid, onze geestelijke weerbaarheid, de kracht van onze traditie en de adel van ons wezen als werkzaam, kinderrijk, eenvoudig en gelovend volk ontnomen, bespottelijk gemaakt, uitgescholden als elementen van het uiteindelijk verraad. De katholieken die in hun meer radicaal-Vlaamse geloofsgenoten geen partijgenoten vonden, keerden zich van hen af, en zelfs waren degenen die op de bitterste en meest meedogenloze wijze optraden tegen hen die door de volksopinie als schuldigen werden aangewezen, dikwijls katholieken van naam en gezag, die de andersdenkenden verbaasden door hun onchristelijk en liefdeloos fanatisme, waarbij de herinnering aan de caritas christiana die toch katholiekenplicht is, tot een bittere parodie werd.

Doch het ergste, voegt ge er bij, is dat zij

die het hoogste gezag vertegenwoordigen over dit volk, bij dit alles passief gebleven zijn, in zover ze niet oogluikend toegelaten hebben dat sommige priesters zich aansloten bij het uitschot der achterbuurten toen de edelsten van dit volk onteerd werden.

Ik zal u niet volgen op de weg dezer bittere bedenkingen, waarde vriend, die al te pijnlijk zijn voor het gevoelen van dit volk, dat vanwege de vertegenwoordigers van het geestelijk gezag in de strijd om het behoud van zijn eigen wezen inderdaad nooit verwend werd door begrip en tegemoetkomingen, zodat velen ten slotte gingen twijfelen aan hun juist inzicht en aan het goed recht van de Vlaamse strijd. In feite is dit het zwaarste kruis dat Vlaanderen ooit te dragen kreeg: de schijnbare tweespalt tussen de strijd om het behoud van zijn eigen wezen, en zijn katholiciteit. En ik begrijp dat er de laatste tijd meer dan één geweest is die zich afvroeg of het ten aanzien van deze omstandigheden, gevoegd bij de onverschilligheid van de massa-mens in Vlaanderen, niet beter was de vaandels op te rollen, de strijd op te geven tegen haast al de vormen van gezag en macht, zich te verzoenen met wat niet te overwinnen scheen, en, om de woorden van Dosfel te gebruiken, het ‘finis Flandriae’ uit te spreken bij het graf waarin we onze illuzies zouden begraven.

Bij de opsomming van de weeën die de laatste tijd over dit land gekomen zijn hebt ge nog een belangrijk element vergeten, hoewel het misschien het zwaarste weegt in dit bilan: de geestelijke ontworteling, de innerlijke verdwazing en de ontstellende verburgerlijking welke in vreselijke mate toegenomen hebben sinds het natuurlijk voedsel en het tegengif voor deze ontaarding: de liefde- voor de eigen schoonheid, de eigen levensvormen en tradities, ontbreekt of gediscrediteerd wordt als een element van verraad. Of om het met een woord te zeggen: sinds we na de verfransing bezig zijn te ver-americaniseren. Want wie niet meer zichzelf is, staat open voor al het oneigene, het vreemde dat hij volledig en zonder onderscheid in zich opneemt en waaraan hij meestal geleidelijk ten onder gaat, omdat er wegens de vervreemding aan zijn eigen wezen geen muur meer staat tussen hem en het onnatuurlijke dat invreet in zijn ziel.

Echter geloof ik, ondanks de sombere tekening van het verval onzer geestelijke waarden en van de nationale gedachte in Vlaanderen, dat niet alles verloren is, wél dat wij in een krisistoestand verkeren die fataal kan worden wanneer hij blijft duren. Maar evenzeer ben ik overtuigd dat de hoop en de droom van zovele duizenden die sedert tientallen jaren het beste van hun krachten en vaak zelfs hun leven heb-

ben gegeven aan de zaak van hun volk, nooit tot een volledig failliet kan worden. Ik geloof dat de arbeid en de strijd om een gedachte die edel en zuiver en rechtvaardig is, nooit geheel nutteloos kan zijn; dat de Macht die over volkeren en landen regeert zich weinig gelegen laat aan de knoeierijen der mensen, want Gods recht zal ongetwijfeld zeer dikwijls een ander recht zijn dan hetgeen met menselijke maat gemeten wordt. Dat alleen oude, kinderloze en door genot ontaarde volkeren veroordeeld zijn om ten onder te gaan, en dat Vlaanderen ondanks alles in vergelijking met andere Westeuropese volkeren in vele van zijn kinderen nog kan gelden als een reservaat van allerhande krachten en energieën, van levenswil en liefde tot de arbeid, van trouw aan geloof en Kerk, aan taal, traditie en eigen bodem. Dat vele helden en heiligen, dat vele strijders zoals wijlen Lod. Dosfel met zijn droom over Vlaanderen als katholieke staats- en volksgemeenschap, waken over dit land, en de waarborg zijn van zijn onsterfelijkheid.

Het is echter goed bij dit alles de oorzaken na te gaan van de huidige ineenstorting, en niet eenvoudig alles te wijten aan een fatale overmacht van onze bekampers, aan het verraad van vele leiders, aan een fatum dat volgens u op dit volk zou rusten, aan de verdwazing van de massa die niet begrijpt en niet aan-

vaarden wil dat de strijd juist om harentwil gestreden werd. We dienen in te zien dat vele fouten bedreven werden door hen die voorop gingen; dat, wat de politieke strijd betreft, er nooit overeenstemming was over richting, methode en programma, dat de beweging vaak al te zeer negatief gericht was, dat de werkwijze de laatste jaren al te nadrukkelijk aanleunde bij buitenlandse ideologieën en bewegingen die in de grond geheel vreemd waren aan ons wezen, dat de nationale gedachte sedert diezelfde tijd al te zeer gescheiden werd van de door ons katholiek geloof opgelegde staatsopvatting die vroeger onafscheidelijk verbonden was met de Vlaamse beweging. Er was verder een tekort aan verantwoordelijkheidszin bij de leiders, wat bijvoorbeeld mogelijk maakte dat sommigen die gedurende twintig jaren het activisme verheerlijkten, zich binst de laatste oorlog van een ongeveer gelijklopende beweging afkeerden en haar bevochten. Nadat de beweging zich geleidelijk ontwikkelde van een streven naar zelfbestuur, federatieve staatsindeling, politieke zelfstandigheid, naar Groot-Nederland en Burgondische eenheid, wist ten slotte niemand meer precies te formuleren waar het om ging, en blijft er bij de meesten nog slechts een bittere rancune tegenover een staat die ze verantwoor-

delijk stellen voor de vroegere wanorde en voor al het huidig leed.

Hopeloos, waarde vriend? Zuiver menselijk gezien allicht, maar ik herhaal dat men dergelijke dingen nooit zuiver menselijk dient te zien. In deze dagen van buitenste duisternis rest ons voorlopig nog alleen de strijd om de dingen die des geestes zijn. Ik noemde ze reeds: De zin voor schoonheid, voor kunst en volkse tradities te ontwikkelen; het lied, de trots om eigen geestelijk bezit en verworvenheden, de grootheid van het verleden, de waardering van de dingen waarin we altijd groot geweest zijn, en de houding welke dit besef onzer eigenwaarde als volk aan ieder van ons in alle omstandigheden oplegt. Het is niet veel, hoor ik u zeggen. Toch wel, want die dingen zijn van groter waarde en betekenis dan alles wat men in programmapunten kan vastleggen, maar tevens zoveel moeilijker om verwezenlijken. Er blijft voorlopig geen andere mogelijkheid voor de Vlaamse strijd dan de arbeid om de geestelijke ontvoogding van de Vlaamse mens, zijn wederopvoeding tot een Vlaams mensentype, gebouwd op zijn traditionele kwaliteiten die waren: eenvoud, werklust, soberheid en godsdienstzin, en zijn losworstelen van de verburgerlijking en de ver-americanisering van zijn geest en zijn levenswijze. Met één woord: het tegendeel van alles

wat zich sedert enkele jaren onweerstaanbaar aan hem opdringt.

En wat uw vraag betreft: ‘Is dit volk nog waard dat we ons nog verder bekommeren om deze grauwe verstompte massa, die voor een paar jaren bezield scheen met een haast demonische haat tegenover vele intellectuelen welke zich misschien konden vergist hebben in methode en opportuniteit, doch waarvan de meesten sedert jaren in gans hun levenshouding getuigd hebben van een grote liefde voor dit volk?’ - ‘Na de vreselijke uitspattingen waarvan we allen getuigen en velen onder ons slachtoffers geweest zijn, blijft er slechts een oneindig-bittere désilluzie, en een gevoelen van haat en misprijzen voor deze mensen!’ schreef een bekend dichter, en zijn woorden waren de laatste tijd in de mond van velen. Ik geloof echter dat deze dichter zich vergiste. We hebben ons allen doorlopend vergist in dit volk, want we hadden het in onze liefde al te zeer geïdealiseerd. Het is trouwens niet beter of slechter dan gelijk welk ander volk; alleen is het ontadeld geworden door het afgesnedenzijn van zijn traditie, verburgerlijkt door het materialisme en de schijnwelstand, en in ontstellende mate verwaarloosd. Zij die meenden het volk te kennen, en haast boekerijen volschreven over de strijd voor zijn geestelijke rechten, kenden het in feite niet; we leefden

met het hoofd in de wolken en het hart in de handen, en begrepen of vermoedden niet dat het zich om geestelijke grootheid en traditie, om taalwetten en Nederlands onderwijs bitter weinig bekommerde, doch een aandachtig oor had voor de nuchterder politiekers die het meer loon voor minder werk en betaald verlof beloofden. Wat wij hun konden brengen was in hun ogen al te zeer afgestemd op geestelijke d.i. voor zijn gevoel onreële waarden. Een verwaarloosd, misleid, uitgebuit en opgezweept volk, dat ons ondanks alles lief is. En dit is het pijnlijkste: dat tussen de eenvoudigen om wie de strijd ging, en de intellectuelen die geloofden zich volledig in te zetten voor dit volk, geleidelijk een vervreemding ontstaan en een kloof gegroeid is waarvan ik niet meer geloof dat ze nog volledig te overbruggen zal zijn. Het is te laat.

En daarom is mijn antwoord: voorlopig kan het nog enkel gaan om de strijd voor het weinige dat ons nog rest aan geestelijke kultuur, voor de oude idealen die hun uitdrukking vonden in de taal, de eigen tradities, de schoonheid van het lied, van de kunst die ontsproten is uit het volk, voor het behoud van wat ons nog rest aan godsdienstzin, eenvoud, goedheid, gezinsleven, en liefde tot de eigen grond. Wie deze dingen redt, redt het volk; de oude, veelgesmade ‘flaminganten’ beseften dit be-

ter dan wij.

Het is dus ten slotte wél veel; het is bijna alles. Maar de vereiste is dat men ondanks alles gelove in de mens, en zijn volk ondanks alles lief hebbe. Dit is mijn wens voor u: geloof in de Vlaamse mens en in de gedachte dat deze inzet de strijd waard is, ook al schijnt hij hopeloos te zijn.

Vaarwel kameraad!